

1774490 ~~59~~ K6561

3
БЕРЕЗЕНЬ

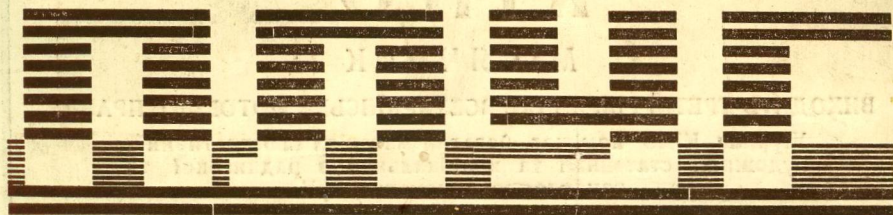
1928

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ
М І С Я Ч Н И К

ЧИТАЙТЕ

ОРГАН СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“
(виходить замість „Плужанина“)

ЗА РЕДАКЦІЄЮ: А. ГОЛОВКА,
В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Т. СТЕПОВОГО.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 1 рік . . . 4 крб. 50 коп.
„ 6 міс. . . . 2 крб. 30 коп.
„ 3 міс. . . . 1 крб. 35 коп.
„ 1 міс. . . . — крб. 45 коп.

Окреме число в іздрібному продажі — 50 к.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ ДЛЯ
ЛИСТУВАННЯ В СПРАВАХ
РУКОПИСІВ ТО-ЩО:
м. Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

Додатки до журналу „ПЛУГ“
(за окрему плату):

1) 12 книжок (по одній книжці
на місяць) з серії видавництва
„Плужанин“ „Весела книжка“ —
1 крб. (замість 1 крб. 80 коп. за
номіналом).

2) Альманах „ПЛУГ“, частина 4,
що вийде в 1928 р., розміром
15 друк. аркушів — 1 крб. 50 коп.
(замість 2 крб. 50 коп. за номі-
налом).

Ці пільгові умови на додатки
встановлюється лише для річ-
них передплатників.

Журнал на рік з усіма додатками
коштує 7 крб. Річні передплат-
ники на журнал та всі додатки
одержують розстрочку у вне-
сенні передплати: підчас замо-
влення вносять 4 крб. і до
1 травня решту — 3 крб.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:

Головна к-ра Періодсектору ДВУ
(м. Харків, Сергіївська площа, Москов-
ські ряди, № 11), уповноважені
Періодсектору скрізь по Україні. Пош-
тово-телеграфні контори та листоноші.

Зміст № 3

	Стор.
С. Божко. Сполохи — роман (продовження)	3
А. Олійник. Тане сніг — поезія	21
О. Ведмицький. На Чернечій горі — поезія	21
Гр. Яковенко. Диво — оповідання	23
Л. Рабинович. Пристань — поезія	26
М. Гавський. Бандит Микишка — оповідання	27
М. Годованець. Бігуни — байка	41
К. Анищенко. Єдиний порятунк — оповідання	42
М. Чалый. Вечір — поезія	48
Г. Плискунівський. Весняні мелодії — поезія	48
М. Биковець. Історія з пам'ятником Т. Г. Шевченкові	49
Л. Миловидов. Коцюбинський і Горький	56
Бібліографія. Ю. Савченко. О. Донченко. Сурми. З. Є. Дм. Загул. Мотиви. Д. Гуменна. Г. Коцюба. Свято на буднях. О. Шиманський. І. Франко. Твори, том IX	65
Хроніка	71
Наше листування	80

ДО ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

При цьому числі річним передплатникам, що підписалися з додатками, надсилається книжка з серії „Весела книжка“ в-ва „Плужанин“ № 19. **П. Карабан. Короїди.**

Зміст журналу „Плуг“ № 4 (вийде наприкінці квітня): С. Божко. Сполохи (продовження). Марко Дієв. Зіна (оповідання). В. Чапля. Страйк (оповідання). Шолом Алейхем. Порада (гумореска). Ю. Будяк. Вниз по Дніпрі (нарис).

Поезії: С. Бена, В. Мисика, А. Панова, переклади з білоруських поетів та ін. В відділі статей: І. Капустянський. Остап Вишня, як фейлетоніст. Проф. О. Білецький. Автор Гулівера. В. Бойко. Нечуй-Левицький. Я. Мороз. Родина Косачів.

Шаржі й пародії. Бібліографія, хроніка, наше листування.

Про кожне неакуратне одержання журналу або додатків просимо сповіщати редакцію.

~~Д 6561~~

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

Харківський Інстит. Народного
Образотворення
~~Шифр~~ 05
Л. 40.3
СТУДЕНЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКЦІЄЮ:

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА і Т. СТЕПОВОГО

РІК ЧЕТВЕРТИЙ

~~Матер. № 600~~

МІН.
Внутре

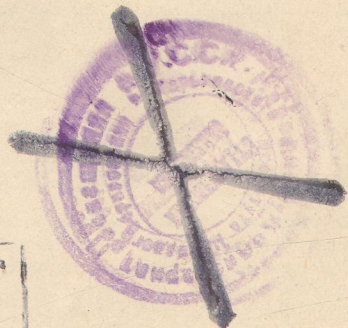
Екатери.
Губер.

По кан.

Сентября 20-
№

Набавк.
доказательства

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА Х.Д.У.
ІВ. № 74490

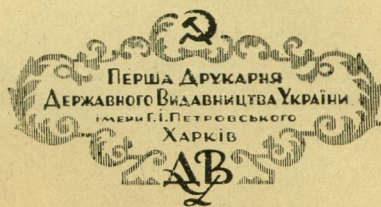

БЕРЕЗЕНЬ

№ 3

ЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

*Читачу! Просимо прочитавши це
число журналу, повідомити нас про
свої вражіння на адресу: Харків, вул.
К. Лібкнехта, 31, „ПЛУГ“.*

СПОЛОХИ

Друга частина роману. „В степах“

Сава Божко

(продовження)

Зміст попередніх розділів цього роману, що є продовженням „Чабанського віку“: Виходець із Німеччини, Генріх Найман, управляє маєтком графа Шаботинського, що пробуває за кордоном. У нього орендує частину землі його брат Густав, що збудував на цій ділянці копальні. Під землею, вже на території братовій, Густав розробляє величезний поклад вугілля, т. зв. „шток“. Це він ховає од брата. В маєткові Наймана — економка Уляна — колись проста сільська дівчина, донька багатія Шматька і жінка вбитого чабана Сопрона. Люба — дочка колишнього управителя маєтку. Вона має зв'язок з соціалістичним цуртком інтелігенції, де накреслюється три течії — есерівська — (попович Смердинський), меншовицька (інж. Лук'янів) і більшовицька (Дмитренко і штейгер Руденко). Дія відбувається в Донбасі, перед 1905 роком.

БРАТИ-КАПІТАЛІСТИ

Управитель маєтку Генріх Едуардович не вдоволений. Він швидко міряє з кутка в куток свій робочий кабінет, хапає іноді в руки газету, щоб знов її ще з більшою злістю кинуть у найдавший кут.

— Це чорт зна що! Це — зла іронія... ідіоти, замість того, щоб практично вирішити аграрне питання, вони засновують безглузді столичні комісії із старих золотушних сенаторів. А ті комісії — підкомісії з ще більших дурнів, — і так без кінця. А ти тут розірвись на части та мирись з осатанілим безземельним людом. Ну скажи: чим я винен, що я їм допоможу?

— А хто ж тебе примушує допомагати цим павперам? — здивовано ворухить плечима брат Генріха, Густав Найман.

— На, читай — і Генріх, виинявши великий конверт з сургучною, печаткою, подав його братові

Густав розгорнув.

МИНИСТЕРСТВО

Внутренних дѣлъ

Екатеринославскій

Губернаторъ

По канцеляріи

Сентября 20-го дня 19 г.

№

Совершенно секретно.

Гг. Начальнику Екатеринославскаго Охраннаго Отдѣленія.

Помощнику начальника Екатеринославскаго Жандармскаго Управленія въ Александровскомъ и Павлоградскомъ уѣздахъ.

Помощнику Начальника Екатеринославскаго Жандармскаго Управленія въ Бахмутскомъ и Славяносербскомъ уѣздахъ.

Начальнику Екатеринославскаго Отдѣленія Кременчугскаго Жандармскаго Управленія Жел. дорогъ. Уѣзднымъ Исправникамъ Екатеринославскаго, Александровскаго, Павлоградскаго, Бахмутскаго, Славяносербскаго, Луганскаго, Мариупольскаго, Ново-московскаго и Верхне-Днепровскаго уѣздовъ.

Наблюдается, что на фонѣ промышленнаго застоя послѣднихъ лѣтъ нарастаютъ недовольства среди рабочихъ Горнозаводской и Металургической Промышленности Юга

Россіи. Вмѣстѣ съ этимъ съ ростомъ рабочаго движенія, стачекъ и забастовокъ рости глухой ропотъ среди крестьянъ, возникающій на почвѣ земельной тѣсноты. Последнее используется демагогическими агитаторами - революціонерами, что приводитъ къ ряду крестьянскихъ бунтовъ съ поджогами имѣній, передѣлами земли, расхищеніемъ инвентаря и т. д.

Въ дѣляхъ борьбы съ указанными явленіями предлагаю:

а) Вести неуклонную борьбу со всякаго рода подобными проявленіями, въ частности - развить всѣ мѣры борьбы съ революціонной пропагандой. б) Рекомендовать господамъ промышленникамъ и помѣщикамъ всѣми мѣрами избивать конфликты съ сосѣднимъ населеніемъ, и, если таковыя возникаютъ, не допускать до агрессивныхъ дѣйствій со стороны крестьянства. в) Въ дѣляхъ большаго авторитета и силы въ случаѣ вооруженныхъ столкновеній съ крестьянствомъ, рекомендуемъ использовать отряды горцевъ - черкесовъ изъ любезно предложенной дивизіи намѣстникомъ Кавказа княземъ Н. Н.

И. о. Губернатора

Вице - Губернаторъ (подпись)

— М - да - с! — протігъ Густав — це дійсно перл російської стилістики, „Всеми мерами бороться с пропагандой“, і вживати найуніверсальнішу із „мер“ — шибеницю. „Всеми мерами избивать конфликты с крестьянством“. і пропозиції використати найліпшу — головорізів черкесів.

— А ти ще й досі не позбувся свого соціал - демократичного скепсису? Покинь, брате, ці брязкала німецької соціал - демократії. Я оце в процесі п'ятилітньої практики чим далі переконаюся в своїх помилках. Я зараз дивуюсь своєму лібералізму й людяності до цієї зачепилівської свиноти, що колись я вживав. Ти ж уяви собі, що вони цими днями викинули. Ще влітку Петро (мій прикажчик) побив двох коло машини. І було за - що: один, щоб спинити машину, впер в барабана залізного шворня, а другий — перед дощем у суботу не схотів після обіднього сигналу докидати останньої гарби вівса. І гарба стояла з суботи аж до понеділка. А ми в понеділок, замість приступити зразу до пшениці, мусили домолочувати гарбу вівса та чистити машину. Так це було місяць - два тому. А тепер поїхав Петро до свого свата, Шматька та й загулявся до півночі. Так що ти думаєш та зачепилівська наволоч учинила? — Вузьку вуличку, де з гори най - дужче розгоняється підвода, переклали боронами.

— А Петро й не знав?

— Та звідки - ж знати темної ночі!? Він, випивши розігнався дрожками, і гнідий жеребець сконав на боронах. Петро тільки ніс до крови разбив, упавши з дроги.

— Так чого - ж ти дивися? — До суду!

— Кого? А ти знайдеш між ними винного? Ні, я не такі заходи придумав.

— Які ж саме?

— Ото на Чумаковій балці наділив я їх орендою, — так тепер — годі. Розвели там осоту та вівсюгу такого, що й моє, сусідне з ними поле, забруднили. Годі філантропії. На той рік — ні одної десятини.

Генріх сів, натиснув з боку стола кнопку. Вбіг конторщик.

— Поклич сюди Петра Панасовича.

— Гаразд. — І конторщик зник.

Генріх ще раз поглянув на папірець і, ховаючи шухляду, хитнув головою:

— Так. З вовками жити, — по вовчому вити. Ага, Петро Панасович? Добре. Слухайте. З цього дня у нас в економії буде п'ять чоловік черкесів. Одного одведете, верхи розуміється, бо той народ і в ночі з коняки не злазить, на Чумакову балку. Хай не дає ні одному з зачепилівців орати.

— Але - ж там, Генріх Едуардович, де - хто вже свої ниви з'орав.

— Не важно.

— А потім...

— Що потім?

— Та оренда - ж... Умова, складена на оренду, ще два роки дійсна...

— Наплювать! — І Генріх ударив по столі рукою. — З цього дня з тими розбишаками у мене нічого не дійсно. З цього дня ні одного хама не пушу через межу...

— А не круто завертаєш, Генріх? — натякнув Густав.

Генріх мовчав, а коли Петро вийшов, спокійно подивився на брата і почав:

— Я попрошу тебе, Густаве, що до цього ніяких мені зауважень не робити, я до тебе не йду порядки наводити і ти мені нічого не кажи... Тобі дико, що я брутально повожуся з дрібними буржуа, з тими хижими істотами, що спокон віку гинуть на своїх, сім раз переділених, парцелах, що позирають на вищу форму господарства, щоб знищити її, як єгипетські корови, і собі не поповніти? Вони ні юридично, ні фактично від мене не залежать. А в тебе що? — Три роки вже працює копальня, а люди все у брудних землянках живуть. Ти, що з молоду належав до німецьких соціал-демократів, тепер жебрацьке животіння свого робітництва пояснюєш надзвичайними витратами постійного капіталу. Але для чого ж тоді було тепер набирати п'ятьдесят чоловіка нових, коли ті двіста живуть в злидарських умовах? Де ж твій лібералізм та гуманність? — Ото ж, брате, коли я тобі не закидаю, то й ти не втручайся в мої справи. Тут я вже не брат, а господар, — от що.

— Е, ні, — Генріх! В мене зовсім інші умови. Я своїх робітників бачу щодня, майже всіх знаю персонально. Знаю, чим вони дишуть, беру під увагу всі робітничі настрої. Отже, у мене ніякої несподіванки не трапиться. У тебе зовсім інше, ти кидаєш каміння й підливаєш масла в огонь, що цілі століття палахкотить у Росії.

— Годі, Густаве. Доречі, я тебе й кликав зовсім в іншій справі.

Густав насторожився, а в голові стукнуло „Шток“? — Невже? А Генріх почав довго перекладати у шухляді якісь папери. Кілька хвилин тиші. Чорнявий і чорствий на вигляд, Густав, здавалось, проколював своїм поглядом червону шию білявого флегматичного Генріха.

Цей, нарешті, підвівся і, поклавши перед собою купу паперів, поволі говорив далі:

— Ти, певно, не забув того вечора, коли ми перед продажом з торгів цілини, зачинились у оцім самім кабінеті і ти підписав такого-о папірця.

Генріх з усмішкою подав Густавові списаний і затверджений їх обох підписами й печаткою лист. Густав читав, і що - далі він читав, лице його робилось суворіше й твердіше. Нарешті під кінець воно стало тверде, як антрацит, а коли він кінчив і з притиском поклав листа перед собою, лице Генріха нагадувало добре випечену пишну булку.

— Ну що, зрозумів? А ні, то я поясню. — І не чекаючи Густавової відповіді Генріх почав:

— Ота, ніби „твоя“, ділянка землі, „куплена“ тобою про людське око. Насправді ж ти її у мене п'ять років орендував, і ось акт орендарської угоди, що йому оце через два тижні кінчається термін. Далі я маю право з тобою переробити чи повторити угоду, а також маю право цю ділянку здати в оренду... комусь іншому.

— Цього ти не зробиш і не маєш права зробити, — вибухнув Густав і встав.

— Розуміється, коли ми дійдемо до спільної угоди, що буде нам обом на користь, то я цього не зроблю.

Густав придурив у собі обурення з фарисейського тону брата, і заходив по кабінету.

— Яких тобі умов? Чого ти од мене сьогодні хочеш? Кажи прямо. Я гадаю, що ми хоч і господарі, але й брати, і можемо без дипломатії!

— Гаразд! Я — без дипломатії. Папірцеві цьому термін збігає. Отже, як не крутись, а угода потрібна. Тепер питання про умови. Я-ж, Густаве, не дитина і бачу, що коли перші роки ти весь капітал угнав у землю, то тепер він пре назад із землі. І коли переробляти угоду, то до другого терміну в землі напевно ні шеляга твого не залишиться. Так ось є друга угода, — її треба лише підписати. Ця угода чемно просить, щоб із тих карбованців, що тобі стократно пруть із-під землі, частина і на її долю перепала.

— Простіше — питання стоїть про підвищення ренти?

— А хоч би й так.

Густав ще частіше заходив по кабінету, а Генріх одкинувся у кріслі і з усмішкою спокійно стежив за братом.

— Гаразд, — сухо почав Густав. — Тоді дозвольте вас, шановний ленд-лорде, запитати; якими коефіцієнтами ви користуєтесь, домагаючись піднесення ренти на орендовану мною ділянку землі?

— Ви хочете даних, — перейшов все з тією-ж посмішкою Генріх, — прошу.

Вийняв папірець.

— Два роки тому твоя копальня дала: а) За перше півріччя — 12.000 пуд., б) За друге півріччя — 78.000 пуд. разом 90.000. Того року: а) за перше півріччя — 150 тисяч, б) за друге півріччя — 220 тисяч, цього року — за першу половину — 280 тисяч і за третню чверть 75 тисяч пудів.

— Годі! — перебив Густав. Але Генріх непохитно й флегматично продовжував...

— А беручи до уваги, що з вересня місяця видача збільшилася щоденно до півтори тисячі пудів...

— Годі! — істерично закричав Густав і кинувся через стіл на Генріха. Він був страшний. Щелепи міцно стиснені, очі з під брів здається пронизали б наскрізь. Сухі, у волосся руки трусилися.

— Годі, я прошу! — І Густав упав у крісло. Кілька хвилин обидва мовчали. Першим заговорив Густав. Заговорив тоном розбитого на герці, стиха, не поспішаючись.

— Я, Генріх, всього міг чекати, але не чекав од тебе такої нечисти, такої підлости.

— Якої? — здвигнув плечима Генріх. А на лиці та-ж флегма.

— Для чого, звідки, й як ти діставав оці цифри? Ну, говори!

— Звідки — ти певно сам знаєш, як — про це я знаю, а для чого — можу й тебе повідомити. — І Генріх спокійно з бокової шухляди свого стола витяг листа.

— Читай у голос цього листа. Ось із цього рядка.

Густав почав: „Ще й ще раз повторюю й підкреслюю суворий облік всього добра. Навіть у орендованій вашим братом копальні ви за всяку ціну мусите бути в курсі всієї справи. Коли потрібно, для добування відомостей, грошей, не скупіться. Надалі, це саме окупить всі видатки“.

— Годі! — перервав Генріх. — Зрозумів? Значить не моя вина, а воля „пославшого мене“, а на те пішло, то ось тобі ще рядочок. Гадаю, повіриш, коли сам прочитаю. — Слухай: ... „а довідавшись докладно про прибутки вашого брата, коли вони виявляють тенденцію до піднесення, поспішайте переробити умову, вирівняти відповідно до цього ренту“. Ну, здається все! Матеріалу до дебатов немає?

— Є! — і Густав грюкнув по столі. — Я угоду перероблю, але скажи своєму закордонному помпадурові, що це буде останній раз, і угоду я зроблю тоді, коли мене примусить суд. Я вкладав капітали, я ризикував не для того, щоб якийсь там дегенерат підрахував мою виробку

вугілля. Цього, панове, не буде,— закричав Густав,— це вам увірветься!— Я найду гадюку, що подає відомості і ви нічого більше не довідаєтесь:

— Ти, Густаве, не кричи!— почав Генріх,— не хочеш переробляти угоду по-доброму?

— Не хочу, і ви не примусите мене по-злому.

Густав міцно потер чоло і, ніби нехотя, почав так вяло та байдуже:

— Слухай, Генріх, ти думаєш, що твій отой папірець, щось дасть? Що в ньому є?— Абстрактне твердження про те, що пан Ікс заорендував стільки-то десятин у пана Ігрека за таку-то ціну. А для чого заорендував? А де та земля?— Нічого не сказано. Хіба ти забув, що цього папірця я підписав навіть до фактичної нарізки землі. А в реєстрі гірних промисловців я записаний, як власник,— чуєш, як власник земельних надр у зробленім мені відповідними органами відводі землі і ніхто мене злегка звідти не зсуне.

— Побачимо!— і лице Генріха затьмарилося,— поборемося!

— Панове,— одчинила двері Люба,— прошу до обіду. Ми вас уже чекаємо.

Густав не часто бував у маєтку, а тому запитань і тем для розмов за обідом було багато. Люба розповідала про всі пригоди за цілих півтора місяця. Коли дійшла до баби Марини та її пророкувань в зв'язку з реєстром майна, в Уляни раптом брязнула об тарілку ложка, і вона, швидко затуливши лице, пішла в свою кімнату. Люба заклопотано пішла слідом за Уляною.

— Що з нею?— здивовано запитав Генріх.

Густав здвигнув плечима:

— Я її зовсім не знаю.

Повернувшись засмучена Люба.

— Нічого не каже!— плаче.

— Цього з нею ніколи не бувало. Не йдіть— звернувся він до Люби.— Я сам це виясню.— Генріх пішов до Уляни в кімнату. Клацнули і зачинились двері.

Густав глянув на Любу й та почервоніла. Щоб затерти сліди, він одвів очі, а тоді:

— Слушайте, Любов Івановна, ви ніколи не були в шахті?

— Ні.

— І вас, таку молоду й ексцентричну особу, не тягне узнати будову тих підземних хором?

— Чому? Цікавить... Але ваші уваги про мою особу— дивні. Ви надто мало мене знаєте...

— Може й так, але чи я виною цього? Ви так заховано себе тримаєте у братовому маєткові.

— Ах, покиньте, Густаве Едвардовичу! Те що вас насправді цікавить— ви під землею находите. Загоняєте туди сотні людей. А чи потурбувались ви сам „пошукати“ це „заховане“ в хоромаш вашого брата, де вам двері завжди відчинені? Але годі. Обідаймо.

Уляна така була рада, коли після Люби до кімнати увійшов Генріх. Вона раптом встала й швидко почала поправляти зачіску.

— Не треба— сказав Генріх, і легким рухом розсипав кучеряві Улянини коси по плечах. А вона стояла з великими, ясними очима повними сліз і розпущеною чорними хвилями косою. Незахована радість, що сам пан хоче знати про її горе, грала на устах. А коли Генріх

торкнувся її підборіддя й піднявши голову глянув своїми блакитними очима в її заплакані, Уляні немов прояснилось все. Вона зрозуміла, що її перебування тут не було пусте. Ці великі блакитні очі колись глянули не так широко, але гарно й тепло ще на чабарні, коли вона, ображена Сапроном, сиділа вранці з розпущеними косами на ліжкові. Це було так давно, але очі так і залишились десь глибоко, гарні і приємні. Потім вони були спокійні і байдужі. Як не хотіла до цього розповісти Генріхові сьогоднішню образу, але після одного погляду великих блакитних очей образа стала така мізерна.

Уляна крізь сльози посміхалася.

— Тебе хто сьогодні образив? Скажи. Може та зла дівчинка Люба? Я її покараю. Ти в мене ніколи не заслуговувала на образу.

— Боже мій— думала Уляна.— Він навіть Любу покарає за мене, а я до неї іноді ненароком його ревнувала.— Ні, мене Люба ніколи не ображала.

— Тоді чому ж ти плакала. Я ніколи не бачив тебе в сльозах.— І Генріх ще пильніше подивився у заплакані Улянині очі.

А вона підняла довгі чорні вії та:— Коли б я таке знала, я б що-дня плакала,— і усміхнулася. Щоби Уляні горіли, а на білій шиї стукала у тісній артерії кров. Густав дивився на шию, а потім поволі обняв за стан. Уляна, немов не вірячи, боязко одхилилась, потім раптом міцно обняла дужу Генріхову шию і вся припала до його грудей. А він закинув її голову й пив з червоних уст. Потім, тяжко дихаючи, одхитнувся.

— Там обідають,— кивнув на їдальню.— Я більше не хочу бачити, щоб ти плакала,— і пішов.

Коли Уляна вийшла обідати, в їдальні нікого не було, а покоївка, що подавала обід, дала писульку.

— Це вам Люба Івановна передали.
Розгорнула.

„Улясю,

Ти щаслива. Ти цього щастя варта. А я молода й дурна поїхала шукати його під землею. Г. Е. забрав на копальню. Поїду може де голову скручу.

Люба“.

А в конторі з полудня і до самого вечора давка. Завтра неділя й Покрова. Кінець строковим. Беруть розшот.

Горбатий конторщик Іван Касянович стоїть із книжкою, а хто підходить до скарбника, щоб одержати з віконця розшот, з трепетом готується слухати його гундосе белькотання;

— Граблі поламала — 50 копійок.

— Батіг до волів мотузаний згубила — 30.

— Іване Касяновичу, то ж не я, то Свирид,— обізвалася у вікно Ониська.

— Все одно: удвох одним батогом поганяли, обое й платить.— Тридцять копійок...

— Стійте,— гукнув з гуртку Свирид,— як же це так, що обом платити?

— А дуже просто — самовпевнено обзивається із-за дротяної ґратки Іван Касянович.— Кукурудзу ви вдвох возили? — Возили! Батіг до волів згубили? — Згубили. Ну от обое й платить.

— Що згубили, то так, але чого за одного батоба дві шкури дерти? — добивався Свирид.— З мене вивернули тридцять копійок та ще й з Ониськи. Це ж здирство...

— А ну там тихше! — гунявив горбатий Іван Касянович.

Строкові хвилювались, та даремно. Стукнув скарбник рахівницею, і нема робочого дня молодій наймички.

Уляна, що їй тепер світ такий радісний, вийшла з хором, а, почувши блудний гунявий голос Івана Касяновича, підійшла до контори й прослухала всю суперечку про воловий мотузаний батіг. Після останньої відповіді Івана Касяновича Свиридові, Уляна швидко розгорнула гурт строкових і постукала в двері контори.

Всі розступилися перед її сміливою ходою, а Іван Касянович так і розсипався.

— А-а, Уляно Сергієвно, до нас? Прошу, прошу...

— Дайте розцінку зіпсутих речей. — сказала твердо.

— Гм... А-а нащо вам, Уляно Сергієвно, але я... ось зараз.

— Дайте й список.

Дали. Уляна подивилась на розцінку, потім у список.

— Скільки в розцінці батіг?

— Батіг... — е-е батіг — замикав конторщик, а великими короткозорими очима знову, як і вранці по Уляниних грудях.

— Так, батіг у розцінці 15 копійок. Ад-же так? — і вона ткнула розцінку Іванові Касяновичу. — Так чого ж ви дерете тридцять? А оце з Свирида Караватого тридцять копійок здерли, так куди ви ще до Ониськи Грицаєвої лізете?..

— Гм-м!.. дозвольте зауважити, що тут не ваше діло, — насмілювався таки після довгого белькотання Іван Касянович.

— Що? Не моє діло! Ах ти каліка чортова! — Уляна розмахнулась і вдарила Івана Касяновича, аж той упав. — Геть відціля, павук!

Робітники захвилювались.

— Це здирство, грабіж! — почулось навколо.

Уляна вийшла з контори.

— Цитьте. Зараз все буде перевірено, — і пішла в покої.

Іван Касянович стояв, як мокра курка, а регіт та вигуки наймитчан не втихали.

— А що схватив батога?

— Та це йому ще не все!

— Ц-с!.. Ц-с!.. Пан іде.

Генріх та Уляна прямували до наймитів. Вона обурено щось говорила і доводила рухами.

— Нічого, нічого — ми все налагодимо, — заспокоював Найман і зайшов до контори. Переглянув списки, розцінку. Уляна давала пояснення і наговп заробітчан стежив за її кожним рухом.

— Гаразд — після всього сказав Генріх Едвардович. — Ей, — звернувся він у віконця до заробітчан. — Хто там у вас найрозумніший, хай сюди йде за контроль. Кого ви бажаєте послати?

— Свирида Караватого! — гукнули всі, і Свирид пішов у конторку.

— Видавайте з скарбником і вираховуйте.

— А ви встаньте. — гукнув він на Івана Касяновича, а коли цей встав, Генріх взяв його за комір піджака і випхнув з контори. — Заперти його в льох! — наказав прикажникові, а сам з Уляною пішов у парк. І бачили всі, як вони обоє пірнули в алеї саду.

А коли кінчили видачу й усі розрахунки, тоді Свирид сказав Онисці:

— Бачиш, ми ж не одинокі.

Ониська радісно посміхнулася.

— А все із-за нашого батога.

Село Рогачівка велике й давнє, а головне не „панське“, а „вільне“, „козацьке“. Не похоже воно на кріпацькі села, що і поп'ялись переважно по кручах та ярах. Село Рогачівка розкинулось на рівнині по цей бік В'юна. Вздовж Рогачівка верстов на п'ять та поперек на три версти буде. Вулиці широкі та рівні. Які глухіші, шпорешем улітку поростуть, а ті, що коло церкви, улітку, коли сухо, вкриті попелом та порохнею. А коли піде дощ — на тих центральних вулицях невилазна багнюка, а калюжі — так і дна їм немає.

Тяжко їхати по такій вулиці в дощ, та не легше й після дощу. Велика рогачівська черета так змісить шлях та такі покладе впоперек дороги шанці, що колеса брички тільки й знають: — грюк-грюк, грюк-грюк.

Та до цього звикли, в певну традицію це ввійшло. А на традиції Рогачівка багата, бо од міста верстов вісімдесят, од залізниці, що років двадцять тому лише пройшла степом на півдні, верстов двадцять п'ять.

І проживала отак Рогачівка довгі роки. Як проклали залізницю, виїздить вона з повними возами намолоченої пшениці і завалює що осени лантухами невеликий пакгауз степової станції.

До міста хіба в ряди-годи хто загляне і то більше або на суд, або за горілкою, коли найме монопольщик Данило Іванович Свиненко.

Сірі (солома й очерет) стріхи рогачівських хат здалека зливаються в одне. Улітку вони тонуть у вишневих садках, а взімку все село серед білого степу, як купа чорного гайворіння.

І одежа у рогачівців довгі роки була одноманітною. Тільки по святах можна було побачити різницю між заможними та незаможними. Улітку — по ситцевих та кравчих сорочках, а взімку — по нових кожухах. Це біля церкви, де старі вистоюють обідню, а молодь обтирає кутки в сторожці. Коли стоїш у церкві в кожушаному смороді, то й пригнухуєся: у кого дужче смердить новий набілений крейдою кожух, то й заможніший.

Це одна є ознака заможности — стара солома. Як віддають заміж та приїзять „на оглядини“, то мерщій дивляться, чи багато старої соломи та кізяків у дворах. Коли і того й другого досить, то не заглядають ні в стайні та хліви, ні в засіки та комори.

— Вже видно, що хазяїн...

Давніми ознаками та звичаями жила й керувалась Рогачівка до останніх літ, а переховувалися та підтримувалися ті давні звичаї не в аби-яких там курниках, що поп'ялись понад вигоном, а отут в центрі села, навколо церкви, по господарських оселях „хазяїнів з діда-прадіда“. І сама церква з духовним сінклітом шанувала рогачівські звичаї та заботони. Од того й користь мала.

Хто б тепер повірив, що потаскун — піп Даламанів, не ходив на той бік у Чепковську до молодий, а що ото його у повідь аж на той бік на вербу занесла нечиста сила? — А тоді вірили.

Або чи не доглянули б тепер міліціонери, як до другого попа, Яновського, цілі роки ватага ворів заїздила, ставила у попівській стайні на перестій крадені коні, а сама розгулювала з попівною.

Так це тепер, після революції, а тоді, хто посмів би хоч очі догори звести, коли проходила пишна матушка з попівною і, зачинивши хвіртку високих воріт, зникали од простого ока селянина? Хороми духовних персон та подвір'я дебелих господарів — „базарян“ з високими парканами та зграями собак, як феодальні фортеці, обсіли церкву. То були під соломою, а тепер вже де в кого і бляхою покриті.

Данила Івановича Свиненка, що ото його будинок виперло рогом на базарну площу, можна було бачити в двох місцях: буденного дня в „казенной винной лавке“ за стойкою з дротяною ґраткою, а в неділю — в церкві. Тут він, яко титар, одягав чорну чумарку, мастив церковною оливою сиву чуприну, підперізувався галуновим пояском і чепляв на груди медаль. Цю медаль царський уряд почепив Данилові Івановичу за вірну службу та ретельний продаж казеної горілки серед роґачівців та околишніх хуторян.

Сидора Петровича Кісіля бачили і в будень і в свято в його крамниці з вивіскою:

Разпродажа бакалѣйныхъ и галантѣ-
рѣйныхъ товаровъ
Ісидора Питровыча
К ѣ с е л я

Колись та „бакалѣя та галантірѣя“ була найбільшою крамницею на селі, та за останні роки підупала.

Де був і звідки з'явився засмальцований Яшка Зільберовський? — З молоду він їздив по Роґачівці й сусідських селах та збирав шкіри з дохлої худоби. І був тоді Яшка ще більш смердючий, ніж сама шкіра. Незмінні Яшчині, вічно засмальцовані, як і подраний на ліктях лапсердак, штани, споконвіку вбірали в себе сморід зо всіх шкір. І бігав той Яшка з батогом на довгому пужалні, високий та гнучкий, як те його пужално, по Роґачівці та околишніх селах, доки, навантаживши хуру, десь знову зникав.

Потім Яшка зник назовсім і не було років біля десятка. Та ось, років три тому, звідкись випірнув. І не сам, а з жінкою, двома дітьми, тестем, старим Мошком, тещею й вродливою, молодою свояченою Розою. Не встигли Роґачівці обернутися, як Зільберовський відкрив чималу крамницю бакалії та галантерії.

І коли інші роґачівські крамарі довгими роками сиділи, як сичі, над десятком гудзиків та діжечкою вонючих оселедців, у Яшки Зільберовського й дешева таганрозька шкіра на чоботи, і свіжі керченські та ризькі, з ікрою як горох, оселедці, і крам на сорочки та штани повівся.

На другий рік тесть Зільберовського — Мошка Шнерзон приймав у новій гамазеї хліб, а на третій рік Яшка на шляху проти найманівської копальні, за п'ять верст від Роґачівки, відчинив корчму з постійним двором.

І диво дивне! Кісіль за бакалію та галантерію не любить Яшки, Свиненко за корчму (одбив хліб на шахті та й усі роґачівці, повертаючись із грішми зі станції, пили у Яшки), а Кавун за постійний двір Яшку ладні були в ложці води втопити. Решта ж роґачівців з Яшкою не ворогувала. Та не те, що якась там голота, а навіть такі господарі, як Петро Якимович Пігуля і той з Яшкою нюхається. Кажуть, що він позичив Яшці й ті гроші, що виручив за сирітське майно, де він опікуном був.

Та Пігуля позичив Яшці, а решта роґачівців позичають у Яшки Зільберовського. І Яшка не одмовляє, а йде на зустріч усім, не так, як роґачівські господарі.

Доведеться, бувало, якомусь чоловікові скрутно в грошах, піде до своїх „православних“.

— Позичте, зробіть ласку, двадцять-тридцять карбованців.

А „православний“ закопиль губу та:

— І-і-і голубе! Які тепер гроші? Немає, братіку, ні копійки.

І доводилось довго „братікові“ стояти та мняти в руках шапку, доки за двадцять п'ять — тридцять процентів позичав на півроку кілька-надцять карбованців.

Зовсім не те у Зільберовського та ще тепер, коли він заснував зсипний пункт. Яшка з охотою позичав до нового врожаю всім. Зате влітку, ще хліб на пні, а він уже розвозить лантухи на зерно по господарях — своїх дебіторах.

— Уже починає драти, — казали тоді люди.

Але Зільберовський і „драв“ і давав не так, як рогачівські тузи. „Православний“ позичив не позичив, а вже всюди загодя очі довбе. І старий в бесіді на весіллі, похоронах чи хрестинах, і богатирський син на вулиці перед дівчатами й стара, — всі вони, як що. то зараз:

— А-а-а, сякі-такі, голодранці, ми вас усіх хлібом годуємо.

А, бувало, ще до віддачі півстроку, а він — хазяїн, де побачить, то зараз:

— Ей, чи ти там думаєш щось?.. Не забудь же, до Покрови щоб повернув.

Ніби він того й не знає, що бідак, обплутаний позиками та боргами, цілими ночами думає та гризеться.

А Яшка — не так. Цей, коли треба — давав і не зачипав до дня віддачі. Ніколи він і слова не згадає про позику. Завжди зо всіма привітний, так ніби не в нього люди позичають, а навпаки. Зо всіма Яшка поводив себе делікатно, з тінню якоїсь провинності. І з ким би він не говорив, з його лиця не сходить ця тінь, що говорить:

— Вибачайте мені, що я тепер не купую з дохлої худоби шкір, а став багатим, я в цьому не винен. Так, мовляв, сталося...

ЯРМАРОК І ПЕРЕВИБОРИ

Рогачівський ярмарок восени був дійсно „величезним нагромадженням товарів“.

Звідки й чого тут не було? Далекий горчешник аж з Копанів стикався з Маріупольським греком — продавцем мануфактури. Бахмутський шкіряник розбив ятку поруч Таганрозького.

Найдальші ситці Кінешми зіткнулися з Харківськими бондарями.

Зернове хазяйство степів товаризується.

Ось на самому кінці ярмарку — гора капусти. Ціле літо капуста викохувалась, обплювалась сотнями наймитських рук, обмащувалась та плекалася десятками рук своїх господарів-городників, здоровенних червоних з лиця та з блискучими, як оті сині баклажани, носами — „бургар“. Росла капуста до самої Покрови великими, тугими, білими головами до гори. Повільно й певно сприймала дари природи, повітря, вогкість і сонце лише для того, щоб зрізаний лягти отут в кінці ярмарку купую й скакати головою вниз в загальному колі ярмаркових цін.

До капустяної гори підходять по-одиноці хозіяни, мацають головки, запитують про ціни і, ніби з острахом, оглядаються. Сільський господар аж ніяковіє, купуючи капусту.

Щеб пак: побачить котра цікава кума чи сваха, що він капусту купує та одразу об поли руками:

— Матінко моя! Чи у вас неврожай, чи, боронь боже, черва вселася, що ви на зиму у бургар купуєте?

Коли господина, невістка або дочка, тут при ньому, тоді „град“, „погана роса“ або — „черва вселилася“... а коли немає, тоді просто:

— Та треба хоч у бургар купити, бо свої канцелюги не поливали як слід, та не доглянули свого часу, так воно й погнало головки, як

поганий кулак завбільшки. Там не капуста, а самі шуляки. Хіба з неї з'їси борщу, чи на похмілля пелюстку зимою.

— А боже мій!— бідкається кума чи сваха. А сама кидається між ярмаркові ятки, щоб найти „свого“ та й собі купити. А найде,— тоді сама з-за десятого воза лише наглядає, як він прицінюється з „бургарами“. Сама боїться й виглянути, бо, як бува, часом кума чи сусідка проходячи гукне:

— Та це ви у бургар купуете? А як же ваш город черва чи капуста вдарила?

І бідкатиметься та дивуватиметься кума, поспішаючи до свого воза, знайти „свого“ та послати до „бургара“.

— Та швидче, бо там самі шуляки позалишаються.

Та ж соромливість натурально господарського „дівочтва“ виявляється й навколо купівлі інших речей на ярмарку. Купить собі господиня кілька аршин краму, збере під руку й похапцем до воза. І ніколи одна одній не скаже, скільки мануфактури набрала. Бо сусідка (сваха, або кума теж) одразу:

— Матінко моя, і на що ви стільки того ситцю? Та воно ж дороге та гниле. А що ж ваші (дівка та невістка, розуміється) взімку робитимуть, мабуть, і прядки на горище позакидають?

— Та де там (а ситець ще дужче тисне ліктем), це тут трохи про свята, бо воно, як не пряди, а все ж у свято якось зручніше випустити свою дитину між людські не в полотняному. Того року я своєму парубійкові таку гарну полотняну сорочку про свято вигаптувала... Так що ви кумасю (чи „свашечко“) думаете?— Прийшов з вулиці й порубав, окаянна душа, на порозі сокирою...

Розповідає одна, слухає друга і одна одній брешуть. Бо знають же обидві, що не „окаянна душа“ причиною тому. Бачуть обидві, що дешевше виходить набрати того „гнилого ситцю“, ніж сіяти, брати, обмолочувати, мочити, бити, тіпати, мняти, микати та прядсти оте прядиво. А в хаті цілу зиму дихати порохнею всьому сімейству, довгі ночі не спати, мотати з „котелки“ на мотовило, з мотовила на клубок, снувати, мотати на навій і ткати. Довго після цього ще бігатиме між натягнутими нитками човник, а „старий“ цілими ночами трахкатиме лядою — ткатиме. А все це для того, щоб на весну мати п'ятнадцять двадцять аршин грубезного небіленого полотна.

Знає це все господиня, та соромиться покинути пра - пра - прадідівську традицію натурально - господарської „самостійности“.

А „гуляща“ копійка од проданого лишку зерно - товару ворухиться на Покрову в кишені й веде „її“ чи „його“ між крамарські ятки.

Це простих собі селян, не багатіїв.

Про цих — і не говори. Багаті розкладаються на всю ятку, розкидають та перебирають цілі купи різного краму. А особливо — коли поруч матери стоїть одна (або й дві) дочка — дівка, а поруч по - над ятками ходять виблискуючи чобітьми „на бутилках“ парубки з околишніх сел та хуторів. Тут найкраще придивляється кожен, хоч і бачив (чи навіть катав) якийсь із парубків дочку на каруселі. На каруселі — брови та очі, а отут, у ятці тільки впевниться хазяйський син чи не якась голодранка заволоділа його серцем?

Дивне село Рогацівка. У самому селі величезний ярмарок. Отут на їхньому майдані перекидаються, купуються сотні й тисячі аршин дорогого й дешевого краму, а самі рогацівці не всі в нього одягаються. Коли по-хожають по ярмарку купують дівки, і, мов пави, шелестять довгими кашемировими юбками, а самі запнуті „кісєйками“ — то знай, що то не рогацівці. Ото, коли не багатих батьків землевласників тавричан, що посідали

по балках, то з інших хуторів. Ото й чоботи „на бутилках“ не в рогацівських парубків, а в хуторян, тавричан, та шахтарів.

З рогацівців лише де-хто почав справляти модну одержу та чоботи. Це хазяйські сини — „базаряни“ та й то після того, як на хуторах та по інших селах почали тюкати на їхні вонючі кожухи та вимащені в дьоготь чоботи, а свої дівчата стали більше задивлятися на шахтарські „діоганалеві“ костюми, чоботи „на бутилках“ і вмиватися стали „печатним“ милом.

Але це все поволі та нишком. Цілі роки проходили, доки „печатне“ мило набрало серед рогацівської (сперва лише базарянської) молоді прав громадянства.

Крім базарянських дівчат та парубків стали вживати „печатного“ мила ті хлопці та дівчата, що або ходили на копальню породу вибирати, або почали з шахтарями ночувати.

Тільки останні роки Рогацівка втягується в грошовий обіг, лише тепер хазяйські сини почали одкопувати на покуті та під припічками дідівські та батьківські кубики з грішми.

На Покрову Рогацівка сердита. Околишні села та хутори радо з'їздяться на Рогацівській ярмарок, щоб одне другому „задати хворсу“. І коли на храмовому святі батьки запивають могоричі та засватують позаочі синів та дочок, рогацівські парубки ходять цілими ватагами в очуряних широких штанах та придивляються, — де б застукати чужих парубків, та дати свого „хворсу“.

Цей звичай рогацівців з давніх давен. Та в останні роки, коли на майдані та ярмарку почали ходити ватаги шахтарів [а ці ой як б'ються!] одпала охота до бійок.

Багато у рогацівців свого давнього, традиційного. І хоч воно те рогацівське ходить в дикунській одержі, але в такі свята, як сьогодні, коли серед села на ярмарковому майдані скачуть товари, робиться сердите й хиже. Прокидається в ньому давне-давнє непорушне й самобутнє. А зворушене грошовим обігом наїжиться, насупиться й хижо скося поглядає й праворуч на багаті хутори й ліворуч на шахтарський люд найманівської копальні.

До пізнього обіду всі поспішають наярмаркуватися, бо ж сьогодні на базарному майдані — храмовий обід. Ще ледве світало, як Іван Потапович Кавун, рогацівський сільський староста, приступив до почесної місії господаря не тільки для Рогацівки а й для всіх околишніх сел та хуторів, що з'їхались на храмове свято. Ще з учорашнього дня на майдані недалеко від волости закопано дві дебелих сохи, а сьогодні на перекладеному дебелому дрючкові висять на цєпах два величезних „обчєських“ казани. В одному з них — борщ, а в другому — каша. Допмагають Іванові Потаповичу „сестрички“: ріжуть та кидають в казани яловичину, микють пшоно, чистять картоплю та кришуть зілля тут же, коло казанів.

„Сестрички“ — старорежимний жіночий актив Рогацівки є: Івашиха, Несукайка, Черевчиха та Христя. Є ще й п'ята з тієї кампанії, та як раз „зайшла в положєніє“ і мабуть, що цієї ночі „розсипалася“. Це — вірна подруга згаданих чотирьох — Галька Якимєнчиха.

— Без них, як без рук, — хвалиться староста кожного храмового свята. — Як би не вони, спасибі їм, то бо-зна що з цього борщу й було — промовляє він, розливаючи борщ у відра, що з ними приходили від кожного воза. А під возами (вози кожного селища, чи хутора вкупі) кампанія чоловік на двадцять.

— І вже ж і жіночок господь дав людям, спасибі їм! — вихваляє Іван Потапович сестричок.

А жіночки, „спасибі їм“, всюди потрапляли. Ця п'ятірка (ще Галька, що цю ніч розсипалася) всюди поспішала. Вони що-дня знали, в кого похорони, христини, весілля, бесіда. Знали вони також наперед, хто кому й коли (а що в „трахтирі“, то — напевно) буде ставити могорич. І як що до чого — мерщій одна до одної, а потім гуртом у трахтир.

Колись той трахтир шинком звали, а тепер трахтир „Манджурія“. Та для сестричок байдуже про назву: випивали вони і в „шинку“, п'ють і в „Манджурії“.

Сьогодні зі старостою умова: після того, як зварять обід, піти всім у „Манджурію“ і пити „скільки горлянка видерже“ (максимум Черевчихи). Та доки це буде, зараз сестрички допомагають розливати борщ та розкидати брудними, заяжоленими на щиколотках у попіл, руками по відрах яловичину.

— Люди не свині, їстимуть і після нас, — відповіла Несукайка батьощі, коли той, святивши обід, сказав, що не зайве було б хоч у холодній воді побанити руки.

Осіннього дня на південній степовій Україні — теплінь. Тепло й сьогодні на Покрову, коли багато приїжджих та околицьких рогачівців сидять під возами на розстелених брезентах та повстях і їдять храмовий обід. Охочих до храмового обіду виявилось так багато, що захряс весь базарний майдан. Багато таких, що дома ще смачніше пообідали б, але, ради гурту, сидять тут. Та воно й обідається з родичами та знайомими з околицьких сел веселіше. Вже де-не-де під возами почали й співати.

Отець Калістрат сидить у себе в палісаднику та чекає більшого гармидеру на майдані. Коли люди захопляться храмовим обідом, тоді отець Калістрат скличе виборних перебирати старшину. Виборні — повноважні персони села, у Рогачівці їх чоловік сорок. Крім старшини виборні обирають і волосних суддів. Кожного року на вибори старшини прибуває земський начальник, а цього року вершителем виборів є отець Калістрат Смердинський.

Хоч який не є бувалий рогачівський батюшка, а під час виборів тугенько доводиться. Ось, приміром, і сьогодні: земський начальник погодився з Смердинським на кандидатурі Данила Івановича Свиненка. Та, опріч нього, не хоче впускати старшинства Явтух Димаренко, що до цього три роки старшинував. Висувається і Петро Якимович Пигуля.

Зараз отець Калістрат слухає звіт свого найближчого інформатора, гарячого братчика церкви — Васькового Семена. Хоч п'януха цей Семен Васьків, але всі доручення отця Калістрата виконує ретельно.

— Іду, — хвалиться він Смердинському, — а Пигуля на тічку телицю продає. На що це, — питаю, — так грошей Якимовичу запотрібувалося? А він: та воно ж може кому і півкварти доведеться сьогодні поставити...

— Та ото на могорич цілу телицю? — дивується отець Калістрат.

— Та добру телицю! На той рік, мабуть, уже й з телям була б, а тепер доведеться бідолашний загинути у трахтирі не за понюх табаки...

— А Димаренка бачив?

— Явтуха? Бачив. Вони обидва пішли з ярмарку до трахтиря, — Пигуля зі своїми, а Димаренко зі своїми виборними.

— А Данила Івановича?

— І Свиненка бачив. Вони на майдані під Шматьковим возом розташувались. Коло Данила Івановича виборних найбільше. Та щеп пак: віз прямо проти монопольки, а Данило Іванович цілими гусаками виносить. А вони ж п'ють, як за себе кидають...

З останніми словами Семен аж очі заплющив, а потім, не розплющуючи, переступив з ноги на ногу та: — Чи там у Секлети Пилипівни немає де хоч горло замочити?

— Не знаю. А он і вона. Матушко, у тебе там немає у карафочці чого небудь? — гукнув Смердинський на попаддю, що виплеснула саме щось через поріг.

Секлета Пилипівна сама любила пригубити і, скориставши випадок, не забарилась винести в палісадник карафку настоечки та миску гарячих пирогів.

— Може б ви в хату зайшли, бо на дворі хоч і тепло, та не літо ж.

— Нічого, люди під возами обідають — холодно перебив Смердинський. А після третьої чарки, коли Семен наліг на матушчину закуску, о. Калістрат почав:

— Тепер, Семене, піди до шматкового воза й перекажи Данилові Івановичу, що я радив починати.

— Куди там їм починати, — заїкнувся Семен, поглядаючи на карафку в руках попаді, — вони там досі так напочиналися!..

— То не твоє діло, — перебив Смердинський, — оце як раз і добре.

— Та випий, Семене, ще одну, — наливала матушка, а потім впівголоса: — а побачиш там десь нашого Костю, перекажи — хай іде обідати.

... — „Нашого“, „нашого“, — бубонів Смердинський, коли Семен був за ворітьми. — Ну й казала - б „мого“ Костю. Який там він „наш“. Ти думаєш люди забули, що він на сьомому місяці після одруження найшовся...

— І чого ти, старий, мене що-хвилини тим Костем печеш? Як тобі не гріх та не сором на старість літ отими сьома місяцями мене колоти?

— Чого печу? — визвірився о. Калістрат. — А мене думаєш не пече? Коли таке воно було, щоб такого свята на вибори старшини не приїздив земський начальник? А тепер побоявся. Тай як чоловікові не боятися, коли вони, злодюги, міністрів убивають. Ось старшину переобирай сам, — без земського начальника. Сьогодні в церкві казання кажу, закликаю громаду до богобоязливости, любови до царя та вітчизни, а мені з громади: — „Навчіть свого богоотступника, що проти царя йде“. Я знаю чий то був голос, ото, вража сила, — Пигуля...

— Петро Якимович? — здивувалася матушка. — Отакий богобоязливий хазяїн і отаке говорить...

— „Хазяїн“... Всі вони, сукини сини, хазяїни стали. Деруть один одного, споюють, скуповують наділи та й робляться хазяїнами. Чого-ж і пнуться всі в старшини. Хіба б отой Пигуля п'ять років назад зі своєю крисячою пікою поліз у старшини? А тепер що? — Морда, як чавун, семеро коней, робити є кому — от і лізе всяка падлюка.

— Боже мій, Калістрате, а по моему, чого-б я втручався в мирські справи? Відслужив обідню чи вечерню, пішов до дому й сиди без турбот, — радила Секлета Пилиповна, збираючись іти в хату.

— Як так сидітимеш, то їстимеш білі паляниці, чортового ба... О, вже знов щось є, — і Смердинський повернувся до воріт, де Васків Семен ніяк не міг зачинити хвіртку.

— Та покинь, бог з нею, йди швидче сюди, що там таке? Семен бігом підбіг до Смердинського й задихавшись почав:

— І сміх... ху-ху, і горе батюшка, — ху-ху...

— А що там?

— Там таке, чого з роду ще, — ху-ху... не було.

— Та ти відсапайся, та тоді вже розповідай.

— Та де ти його будеш говорити, коли в горлянці пересохло. Тьфу. — Сплюнув Семен, позираючи на карафку в матушчиних руках.

— Налий, — кивнув їй Смердинський.

— А ну, може воно трохи одпустить, — і матушка сіла на вкопанім стільці, — та закуси піріжком.

— Спасибі, от добра душа, — дякував Семен. Після третього пирога втерся й почав.

— Там, на майдані, батюшка, таке робиться, що не призведи господи. Та хіба вам сюди не чути? Я де від вас живу й то все чую: як загавкає Лапко, то вже думаю: — це коли не становий, то справник до батюшки приїхав...

— Е, — перебила матушка, — так то ж, Семене, в будній день, а тепер по всьому селі такий галас, що нічого не розбереш.

— Не торохти, матушко, — гримнув Смердинський. — Ну то кажи ж швидче, Семене, що там на майдані?

— Всі п'яні, як свині, кричать, співають...

— От новина, та що це, первина?

— Так ви ж не мішайте... А коло трахтиря що робиться, ой-ой-ой!

— Як завжди, — ствердив Смердинський.

— Та ні, не так. Я-ж ото вам казав, що туди пішли Димаренко й Пигуля. Посідали вони обидва зі своїми виборними: одні в одному куті, другі в другому. Та як почали заливати своїх виборних!? Димаренко сьарту, а Пигуля дві, Димаренко — дві, Пигуля — чотирі. „Що, Петре Івановичу, — питають Димаренкові виборні в Пигулі, — телиця мекає“. А самі позирають то на Пигулін та на Димаренків стіл. — „Мекає, мекає, та й зареве“, відповідає той і ставить аж два гусаки. Димаренківці й носи повішали.

— А Димаренко, що ж Димаренко? — не витерпіла попаддя.

— А Димаренко каже: — „Коли в тебе мекає, так у мене заїрже. Давай, Явдокиме, сюди ціле відро“. А трахтиршик підійшов до Димаренка та вівголоса: „Там ви вже й так, старшинуючи, до сороківки догнали“. — Тоді Димаренко як почервоніє, та на Максима Каплавухового: — „А приведи йому мого Сірого“. Максим побіг. Станови, каже він трахтиршику. Привели Сірого, прив'язали біля порогу коло стовпа.

— Ой-ой-ой, — хитав головою Смердинський, — а як Данило Іванович зі своїми виборцями? Не бачив?

— Та не перебивайте ж, прийде черга й до Данила Івановича... Так поки привів Максим Сірого, а тим часом у трахтир староста зі своїми помішницями. — „Насилу, каже, оце борщ розлили, — дайте горлянку промочити“. Отут і почалося...

— Що почалося? — не витерпіла матушка.

— Цить, с-собако, — процідив крізь зуби о. Калістрат.

Семен, скориставшись з попівської репліки, налив і вихилив з карафки решту настойки.

— Далі, далі, Семене, — совався сердито Смердинський.

— Ну, Кавун сів із бабами коло старого старшини. Тільки сіли, коли вбігає з дитиною Галька Якименчиха.

— Галька? — жახнулась матушка. — Та вона - ж тільки вчора з вечора розсипалась!...

— ...Вбігає, дитину на лаву, а сама кулак об кулак до сестричок: „А-а-а матері вашій сто чортів, заливаєте, а про сестру й забули!?“ Ті до неї: „Сестрицю, голубочко, — ми - ж збиралися завтра до тебе прийти „в рай“. Це — Несукайка, а Галька: „А-а завтра в рай? Так підійте ви сьогодні з чортами в пекло“. Та за дитину й до Пигулі: „Наливайте, пане старшина“.

— Це на Пигулю, — похитав головою Смердинський, — і при Димаренкові?

— Еге-ж. Тут Димаренко, як зірветься: — „Кого ти, сяка така, старшиною назвала. Я — старшина, а це острожник, босяк. Сирітським майном в люди вийшов, та вже і в старшини пнеться“. Та сам себе в груди кулаком: „Побачимо ще, хто буде старшиною“!..

— Ха-ха-ха-ха — задвигтів Смердинський черевом, — так таки й сказав! Ну далі, далі...

— ... Тільки він ото сказав, а Кирило Коновал, Пигулів свояк, як ударить його навідлі, так Димаренко й простігся. Коновал тоді на його мерщій верхи. Не встигли всі оглянутися, а він, сукин син, вже тією цуркою, що коням губи закручує, як курдюки збиває, так пучок волосся з шкірою й вихватив. Димаренко як зареве: — „Братці, рятуйте“. Тоді його партія як покине відро горілки, та як двине на Пигуліну. Ті бачуть, що непереливки та з трахтиря. „Оце ви такі“, кричить Пигуля, а його Тиміш Довгоп'ятий на оберемок, та в перекинуту табуретку головою. Пигуля товстий, та не повернеться, а вони спустили штани, та пустими пляшками по мнякишах, по мнякишах...

— Го-го-го, — витирав слюзи Смердинський, лягаючи зо сміху, — та чи ні врядинка ні стражника поблизу не було?

— Анікогісінько!.. Трахтирщик вискочив, щоб верхи їх на ярмарку найти, а Димаренкового Сірого вже й слід прохолонув.

— Хто вкрав, чи що?..

— Та де там! Як почали битись, так Галька Якименчиха з дитиною мерщій верхи на Сірого. А як ти його з дитиною вправиш? А на те лихо, Димаренків парубок з возом та кіньми на ярмарку — лошицю продає. Так Сірий Гальку туди й пре. Вона надержує, а він — туди...

— Та з дитиною, матіночко моя! — крикнула Секлета Пилиповна.

— А як же Пигуля, — перебив крізь сміх о. Калістрат, — довго його били?

— Та збили, вражі сили, як чавун. А потім побитого й п'яного викинули в вікно до трахтирщика на подвір'я... А тут уже хай матушка не слухають...

— От тобі й на, — та доказуй я зараз в хату підку. На ось тут ще трохи на дні зосталось, — і, наміряючись іти, матушка й миску з під пирогів взяла під руку. Але пристояла.

— ... Викинули вони — витираючи губи, після останнього пирога, казав далі Семен, — а з-за рогу на подвір'я сестрички. — „Що це за бидло валяється“, питає Несукайка, а за нею всі підняли спідниці та на Пигулю...

— А, хай тобі лиха година, Семене! — крикнула матушка. — А деж Галька з дитиною поділася?

— Та прямо на „старшину“?.. Ой як же це добре!.. Тепер він, вражий син, не тільки на старшину, на люди не покажеться, — лягав зо сміху Смердинський.

— Галька, питаєте? А з нею таке. Їде вона вулицею, а баби назустріч з ярмарку: „Куди це ти Галько, ти ж, кажуть, цю ніч розсипалася“, а вона довго не балакає, бо сірий же везе, рукою розхрістала пазуху та: „Ось, ось де мій синок“. А дитина за пазухою, як не лопне! Тільки ото проїхала вона базарний майдан та повз Володьку Шматиря завернула на ярмарок, а на зустріч купка якихся панків. „Марія, кричать, це на Египет, а де-ж старий Йосип?“ — Люди навколо так і лягають зо сміху. А другий панок бачить, що Галька п'яна, підбіг та: „Чого-ж ви, тітусю, так їдете серед людей? Нате хоч гостинці розкидайте“. І подав їй купу якихся папірців у пачках.

— Ну, ну! — Й Смердинський аж схопився. — Далі, далі...

— Та що-ж далі. Їде Галька та кидає папірці, а за нею то тільки діти, а то й дорослі почали бігти та папірці збирати. А вони й червоні й зелені... Та ось і я один ухватив,— згадав Семен і подав рожевий папірець Смердинському.

Той глянув:

РОСІЙСЬКА СОЦІАЛ - ДЕМОКРАТИЧНА РОБІТНИЧА ПАРТІЯ
Н - СЬКИЙ ГУБЕРНІАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

Товариші селяни

Сорок з лишком років минуло з того часу, коли цар, йдучи назустріч капіталістам - фабрикантам та поміщикам, дав селянам „волю“. А що селянин з тієї волі має?

Ще тоді 1861 р. у селян пани забрали п'яту частину їхньої землі, а потім примусили селян ту землю, де діди й прадіди лили піт і кров, у панів викупляти. І селяни викупляють, або платять тяжку оренду.

Сорок років забитий селянин мовчав і терпів. Тепер він заговорив.

Але цілий ряд губернь та повітів цар затопив селянською кров'ю, воюючи проти селян.

Як колись при цареві Миколі І-му були бунти, „одмінялось кріпацтво знизу“, так і при Миколі ІІ-му трудящий люд одміняє самодержавство, владу найбільшого пана — царя.

Але селянству, щоб перемогти панів, потрібна стала і міцна організація. Робітничий клас ту організацію має. Це його Соціал-демократична Робітничка Партія. До її лав ми закликаємо й революційне селянство:

Хто хоче одібрати свою пограбовану панами землю;

Хто хоче знищити царат і панське право;

Хто хоче панування в світі не насильства, а добра;

Ідіть до нас, у нашу Партію.

Не вірте панським та попівським брехням. Ідіть із нами.

Н-ський Комітет Російської
Соціал-Демократичної Партії.

Прочитай і передай другому.

Письменний — прочитай неписьменному.

— І оце вона по всій вулиці сипала?— запитав, прочитавши, Смердинський.

— Та де, батюшко, по вулиці, по всьому ярмаркові.

— А хто-ж ті панки та де вони? Нашого — й Смердинський глянув на переякану матушку,— між ними не було?

— Е, Кость був у другому місці. Біжу оце я до вас, дивлюсь: коло шматкового воза ціла юрба хуторян та тавричан зібралась. Посередині Кость і якийсь патлатий дідуган. Ці їм щось говорять, дідуган вимахує руками та все про царя та землю згадує. А хуторяни слухали, слухали та: „геть з такими балачками“.— Землі, кричать, у нас своєї вистачає, а ви ходите тільки народ мутите!— Та вже таке що й бити старого.— По шії його,— кричить Данило Іванович,— ходить тут ріжна погань по вовчому билетові та народ баламутить! І коли-б не ваш Кость, то побили-б...

— А що Кость?..

— Та Кость вступився: „Цей, каже, не по вовчому билету ходить — це Жабокрюківський пан з Харківщини“.

Матушка зблідла. Миска, що була з пирогами, випала з-під руки, але Секлета Пилиповна, не позбавивши черепків, побігла мерщій у хату.

— Зажди тут,— гукнув піп і собі похапцем метнувся до хати.
— На, та неси до в'язника. Він певне випиває у ятці Зільберовського... А за те, що про папірці та старого пана пізно розказав, я тебе, сукиного сина, в тюрмі згною!..
Семен стояв приголомшений.
— Чого-ж очі вилупив? Бігом до в'язника!..

(Далі буде)

Наші літературні гості

Білоруські письменники в Харкові: стоять — Цішка Гартни, Якуб Колас, сидять — Міхась Чарот, Міхась Зарецькі, Янка Купала. (Див. замітку „Білоруські письменники в Харкові“ у відділі „Хроніка“)

ТАНЕ СНІГ

Анатоль Олійник

Вітер заволока,—
А послухай добре —
Заспіває — будеш,
Як струна бринить!
... Умирай, толоко!
— Слава вам хоробрі!
... Серце — кузня в грудях —
Радісно мені!
Гей! Тягни з повіток
Де, і хто що має —
Трактора чи плуга
Рало — в землю —
все!

Вітер! —
— Скину свиту...
— Говори, німая,
Це ж сини — не слуги!
... Жито землю ссе.
Земле повногруда!
Дай і я нап'юся —
Я ж іще дитина
(Ранок по весні!..)
Дай і я з'орю де
Ячменю на вуса,
Щоб не будь під тином...
Вітер!..

Тане сніг...

НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ

Ол. Ведміцький

Сріблом Дніпро між кручами, пісками.
Вже не реве, не стогне, не шумить.
Напивсь крови, упився сонцем, спить,
І казку тче над сивими степами.

А на Чернечій — Він. Між кобзарями,
Один — він і любов, і гнів — горить...
Коло могили день затиш, тремтить,
А ніч, як пароплав, мигтить огнями.

Тут ніби серпень тишу розповив,
Приспав Дніпро і бій недавніх злив,
І наші дні — пшениць, огню й заводів.

Та тільки вітер, вітер серед нас —
У грудях кожному встає Тарас:
І ми — Дніпро, що гонить буйні води!

ДИВО

Оповідання

Гр. Яковенко

Гр. Яковенко (його книжки: „Прапорщик Голобузенко“ — ДВУ, 1926; тепер друкується в ДВУ повість „Вербовчани“ та збірка гуморесок у в-ві „Плужанин“) дає в цьому невеличкому оповіданні побутовий малюнок сучасного села. Маємо тут своєрідну антирелігійну пропаганду, не дуже вдало проведену і з наслідками несподіваними. У нас мало таких побутових малюнків, отже редакція дає на суд читача цю спробу.

Молодичі прали білизну, білили полотна і безперестану то-рохтіли язиками. Вибухи веселого реготу, час од часу, видобувалися з рухливого жіночого коماشинника і гучною луною озивалися геть далеко по той бік річки.

Ясно — чоловікам не було жадної рації нудитися в самоті. Розбившись на купи, вони мальовниче порозкидалися на березі за п'ять кроків од жінок. Ну, і коли

в людини сива борода й чотири-п'ять десятків за спиною, будьте певні, не про землеустрій або нові наритники розмірковує вона, уважливо зважуючи найменший рух підтканой молодичі з праником в руках... А коли їх, спокусниць, десятків зо три?..

Невже-ж то волієте ви при такий слушний час, примруживши очі, нестатки нового голови обговорювати? Смішно, навіть...

Геть далі од дорослих, юрбами барложилась голенька дівтора. А ще далі парубки ганяли коней на ямі — з висвистом з вигуками.

Вечоріло. Берег ряснів людьми і буяв веселим, гомінким життям.

На тому ж боці, серед невисокого комишу, як раз проти жінок з праниками, самотів отець Олександр Яснопольський. Там стояли його вентері. Потрусивши перед вечером, він поставить їх на ніч на Кривому Плесі. Старий рибалка, дід Пимін Вутка, запевняв його: „Там, батюшечко, карася того, що гною“... І батюшка пойняв йому віри...

Воловодуючись з бабами, дядьки не покидали тим часом пильно стежити за не зовсім звичайним рибалкою. І не пусте собі бажання розважитись на дозвіллі спонукало їх до того. Треба було знати свого батюшку так, як лише вони його знали, щоб подарувати скромній його розвазі стільки гострої уваги.

Отець Олександр — людина жагучих пристрастей. Подібного йому завязтого картяра й запеклого баришника не було другого на всьому повіті. Граючи в преферанс та менджуючи кіньми, часто-густо не являв він очей на парафію цілими тижнями. Спіймати його можна було коли не на ярмаркові за півсотні верст, то в станового пристава, господина Чуба. Найчастіше в цього найближчого його поплічника по картах та жеребцях. Там же, в становій канцелярії, під доглядом вартового стражника самотіла в кутку купіль і висіло на стіні кропило. Службовий цей струмент, куди б він не їхав, завжди торохтів йому в задку обоянки. Нарікши немовляті ангельського чина, отець Олександр, спотикаючись, квапився догравати „пульку“, хрест і кропило приймав з батюшчиних нетривких рук вартового стражника. Він і благословляв цим хрестом наречених батьків.

Майже два роки революції минуло отцю Олександру за два коротких дні. За зеленим столом, у хмарах тютюнового диму жодних революцій не помічалось. Випадків же вигідно менджувати кіньми лучалося більше, ніж раніше.

Але незабаром сталося таке, що отець Олександр раптом очунав і волів темно-темно озирнутися навколо себе. І виходило — хоч круть-

верть, хоч верть - круть, а... Одне слово, заходився він шити чоботи, а матушка варити брускове мило.

Не стало карт, не стало жеребців... Були на очах:— юхта, колодки й дратва. З тілом, з душею віддався отець Олександр майстерству. І не дивно було тоді почути від його:

— За пошитво всошого раба божого Никона — три сімдесят п'ять з твоїми шпильками... За маслособорування нових чобіт на рипах п'ятірку грошима, гусака й мішок борошна.

Минали роки. Чоботарство стало за давній спомин. Проте ж не вгамовна вдача отца Олександра не визнавала звичайницького буття. Несподівано спалахнула в йому нова пристрасть — рибальство. І з тілом, і з душею полонила вона його і заступила йому колишні карти й чоботи. І тепереньки — вдень, пізно ввечорі і ранком на зорі дубів отець Олександр на воді, вимірюючи глибину річки, озер та лиманів.

І ось батюшка хутко роздягся, поклав до купи штани й підрысника, а зверх них примостив чорного крисатого бриля. Ось він, zostавшись без штанів, закусив зубами пелену сорочки — чорний, волохатий — перехрестившись, обережно ступив у воду.

— Гм... А ну, ну?... Цікаво — чи хоч риб'яче око впіймає?..

Перший вентер порожній. У другому повно куширу. У третьому... жаба... Отець Олександр хапає її за ніжки і злісно шпурляє на берег.

— Що там, отче, короп?... — долітає до батюшки з того берега.

Отець Олександр повен уваги, йому не до балачок. У четвертому одчайдушно борсається окуньок з мизинець завбільшки.

— Один, як перст!.. — Репетує батюшка, брѣохаючи далі.

З виставки АХРР до 10-річчя Червоної армії в Москві

Худ. Герасимов

Окупанти на Україні

— Може шука, отець Олександр?..— Гукають мужики...— Може самі не впораєтесь з нею?.. То кличте нас, ми швидко її...

У п'ятому... у п'ятому...

— Що за чортів'я?..

Отець Олександр хапає вентер за гузир і підносить його близько до очей. Непорозуміння відбивається на всій його товстенькій, волохатій по-статі. Зуби розціпилися і випустили пелену сорочки. Упавши на воду, вона шатірцем розходитьсЯ навколо батюшки і вдає з його надмірно груда-сту бабу.

Мужики посхоплювалися з трави і, одіпхнувши жінок, отарою на-висли над водою.

— Щось піймалося таки.

— Та що-ж саме?..

— Ясніє, ніби шкло...

— Що там таке?.. Чуєте, отець Олександр?.. Що вловилосЯ?..

Батюшка, тим часом, мовчки й замислено розглядав свій улов. На все міг він сподіватися, тільки не на отаку щасливу найду...

Коли-ж поглянути з другого кінця, то яким, яким таким дивом по-дібна „риба“ могла забитися у вентер?.. З яких таких морів-окіанів нанесло її в їхню небагатоводну річку?..

До речі було-б зазирнути у цей визначний момент отцеві Олексан-дрові в середину. Чи клонився він перед божим промыслом?.. Чи при-писував дивовижний свій влов силі неземній?..

Робити цього, проте, не варт. Не варт хоч-би з того виходячи, що й сам отець Олександр повстав би проти подібної невідгідної йому операції. Окрім звичайних кишок, найзвичайнісінького шлунку, що й пити й їсти кричить, нічого іншого йому в середині не переховувалося. І коли він що неділі тлумачить парафіянам про промысел божий, про силу не-зриму, то єдино з за отієї капосної торбини, що шлунком зветься...

— Гм... Штука... Який, господи прости, чортячий син...

За тим, отець Олександр недовірливо забарабанив пальцями об свій чудернацький влов.

— Дзвенить... Гм... Скажи ж ти га?.. Штука...

Мужиків на цьому березі почала вже доймати гостра нетерплячка. Де-хто на швидку роздягався, маючи пливати до батюшки.

— Та кажіть, батюшко, що піймали?.. Ка-жі-ть...

— Ось що... Дивіться...

Над головою о. Олександра побідно замаячила... пляшка горілки...

— А!.. а!..— понеслося з берега.— Навсправжня ж?..

— Якій і подобає бути...

— А чи цілий сюргуч, батюшко?..

— Ціленький...

— А... а... а... от і знай таке діло...

— І ось що...

В руках отця Олександра зателіпалося дві тарані й жмуток цибулі.

— Бачите?..

— З повним, значить, прибором?.. Як помагається...

— А може вона не навсправжня?.. Може пошуткував хто?— Засте-регали батюшку неймовірні.

— Не припускаю, — відповідав отець Олександр, — Чиста, що та сльоза... А проте, можна ж покуштувати...

Поки отець Олександр вибивав пробку, а за тим уважливо ро-зкуштовував те, що було в пляшці, на березі утворилася мертва тиша.

— Навсправжня... Риківка...— Гукнув він, одкусуючи шматок та рані...— Наша...

На березі полегкісно зітхнули,
— Ну й візьміть такий примір?... Хто ж воно обдарував вас, отче?...

— То вже його діло... Наше-ж діло відоме, рибацьке: що влов, то дар божий...

Не вилазючи з води, батюшка ще раз присмоктався до пляшки.

— Ви дурите, отче... Не може того бути, щоб горілка ловилася... та ще з таранькою...

— На, Хомо неймовірний, покуштуй... Навсправжня... З нашого рідного винсиндикату... Мені не знати?...

З десяток голих, один попереду одного, пірнуло у воду і попливло на той бік до батюшки. Слідком за мужиками рушили й баби на брідок. Попереду всіх що-духу мчалася Дарка з викрученими сорочками на шиї...

* * *

Сонце майже заховалося за недалеким гайком і лише верхньою своєю скибою червоно бавилося ще на поверсі застиглої річки. Поволі й непомітно тікає з очей широкий, спустілий вигін. Ось-ось і вода, й комиш, а далі й мовчазний гайок, візьмуться сірим, вохким туманцем і мирно задрімають.

Берег вгамувався, замовк і зажадав нічного спочинку.

Неподалеку від того місця, де отець Олександр трусив вентері, несподівано зашелестів комиш, забулькала вода, а далі почулася припинка розмова.

Незабаром на березі з'явилося дві обмоклих чоловічих постати. Вода, змішана з калюкою, потьоками дзюрчала з них на землю, заливаючи траву чорною густою квашою.

Людам було страшенно холодно. Мокрі підштаники та сорочки, в'ївшись щільно в тіло, мало гріли їх. Високий з бородою, якимось кумедно перебираючи довгими ходулями, заходився шалено танцювати. Молодий безусий парняга, ступивши до берега, колодою повалився на траву.

— Ф-у-у! — Задокотів він зубами. — Мало зовсім дуба не дав... Думав не витримаю, бугаєм зареву... Прокляті п'явки мабуть і по-під шкурою лазять...

— Н-да-а... — Якимсь непевно відповів йому товариш з бородою... — Хо-лло-д-но... У-у-у... Мабуть, годин зо три у воді продубіли...

— Чортяка потирила нас. — Тіпався молодий, одриваючи товсту чорну п'явку з потилиці. — І тільки тобі, Павло Прокоповичу, спаде щось подібне на думку... Одні мої штани чого...

— Ідея, товаришу Лукашка!.. Ідея, дорогий мій... Міщанством обростати починаєм... Забув, братухо, про Перекоп?.. Забув?.. П'явки злякався?..

— Пішов би ти кудись далеко зі своїм „міщанством“... Малпа... Не знаю, чим саме назовуть нас на слободі...

— По-перше, Лукашка, ідея — суть ідея... — Скрикнув Павло Прокопович, припинивши танці. — А по-друге, — коли ти не розляпаєш на слободі, який дідько дізнається про нашу справу нової агітації?...

— А штани?..

— А хіба вони мічені?.. Не наші та й годі... Ну й того... ка-зав — ховай під лозою, не послухався...

— Од них заховаєш... Добре, що хоч саміх не знайшли... дали б вони нам „ідеї“... Дарка-ж поряdkувала тут...

— За діло і постраждати не гріх, товаришу дорогий...

— За подібне „діло“ комусь морду слід набити...

— Положимо... Тонкошкурі ви дуже стали... Забули вже...

Про багатолюдний пишний бенкет виразно свідчило широке кружало витолоченої трави. З десяток порожніх пляшок, безліч таранячих головок та цибуляних лопуцьків, приємно вражали зір своєю величністю.

— Чотирма заходами приносили з винсиндикату,— зауважив Павло Прокопович, пильно розглядаючи на місяці порожню пляшку.— Добре - ж і бацнули, чорти полосаті...

— П'ятьома...— виправив товаришеву помилку Лукашка, піднімаючи з трави таранячу голівку.— Їсти, аж тім'я тремтить...

Посеред кружала Лукашка невзначай спіткнувся об якусь чорну м'яку купу.

— А... а!.. а... Поглянь, Павло Прокоповичу... Якраз до речі...

— Що там?..— Обернувся той, досадливо шпурнувши в траву порожню пляшку.

Лукашка тримав в одній руці штани, а в другій підрысника.

— Значить без штанців, сердега, і додому почвалав?..

— Під руки мужики повели... мені відніше було... А в наші штани баби вирядилися... Дарка скомандувала...

— Да... да... а... Не так проізошло, як хотілося... Думаю, тільки розведе він антимонію про диво в Кані Галілейській, а ми з комиша—шась... „Драстуйте, отче... Чи не бачили ви тут часом нашої горілки з таранькою?..“

— В одне слово, ідея твоя штанів нам коштує... Ідіоти...

— Ну, говори... Хто і як дивитиметься на діло... Одне те, що Олександр голячком по слободі прогулявся... Ну й потім: розумні ви дуже стали... Треба ж якось боротися з темрявою, чи ні?..

Павло Прокопович — голова товариства „безвірників“— накинув підрысника, а товариш Лукашка, секретар того ж таки товариства — натяг на себе батюшчини штани. Стало тепліше.

Додому повернулися пізно. Ішли чомусь не вулицями, а городами.

ПРИСТАНЬ

Лібер Рабинович

Шаланда за шаландою біжить,
Збігаються немов пташки у гнізда.
Везуть із сіл селянський свій привіт
З дарунками пахучими для міста.

До берега стрибають, як живі,
Ягнята кучеряві, срібні хвилі,
Щоб з людьми і привіт весняний свій
Із водяних сердець на берег вилить.

На гавані і крик, і шум і сміх
Прорізають дніпрові, сині далі —
Тут сотні мов; хто зрозуміє їх!..
У гавані всі сходяться, як в залі.

В обійми всіх збирають вулиці...
Шаланди ждуть, пустує поки пристань.
У місто із клунками мчать усі,
Щоб внести і виносити із міста.

БАНДИТ МИКИШКА

Оповідання

М. Гавський

I

Микишка завернув провулком, що йшов по за городами, і спустився до ставка.

Щось тягло живосилом туди.

Так ніби вона, Олександра, просто штовхнула його і він не міг спинитися чи звернути у бік.

Там, десь, під смердючим намулом лежить „щось“ і це „щось“ тепер не дасть спокою Микишці.

Кажуть, коли німці тікали з України, то в цьому ставку залишили усе награбоване добро. І золота ніби чимало. І певне — правда. Адже розповідають, що в ті страшні часи, коли люди розбирали заводи, палили панські палади й фольварки, коли селами ходили деникинці, петлюри, поляки і ще якісь там, кожен, хто лиш хотів, мав гроші мішками.

А в німців, кажуть, сила-силенна була всього.

Вузька стежечка звивалась по-між бур'янами по-над самісіньким ставком. По ній Микишка, не хапаючись, поплентався, туди де за деревами горіли огні цукроварні.

Інколи, зупиняючись, задумливо дививсь у воду. Чи то вслухався в далекі хлоп'ячі вигуки, чи може хотів пронизати очима дно і там побачити „щось“.

Нарешті зупинився біля каменю, що, пригнувшись, зазірав у воду, — і сів.

Над головою важко звисали столітні верби, а навколо густо кущився верболіз. Микишка думав про ставок. Про неї. Згадав про сорочку.

Вся розмова його недавня з Олександром повстала перед ним. Ще й досі образливо звучали її слова і гірко відбивалися в свідомості.

„Що ти маєш, крім цієї сорочки?“ І яку ж відповідь на це він мав їй скласти?

А може вона й правду сказала?

Хіба ж їй знати, якого лиха зазнали Вальки? Війна, революція, голод... Обдерлися в-край. Малий ще був тоді, не запам'ятав добре всього, але голод дався в знаки!

Хіба ж їй знати, що Вальки оце тільки вперше вибрались на велику роботу? Це ж на їхню працю чекають там десь у селі, серед болот і лісів, старі й малі. Скільки ж то ротів голодних лишилося там: виглядають! І в Микишки дома сім'я: аж четверо душ на його працю чекають. Хіба ж батько один у силі настанчить на стільки ротів? Куди вже йому? Чи ж це їй знати?..

А от, коли артіль після жомової ями візьметься чистити ставок, коли нападе на закинуті німцями скарби і йому, Микишці, дістанеться пай чималий, — о, тоді... цікаво, як вона тоді заговорить!

В уяві Микишки повстала картина, як він перший намацає лопатою щось тверде й дзвінке. Як витягне з намулу скриньку залізу. А далі ще і ще.

„Бандит Микишка“ — твір молодого автора, що лише виступає на літературну арену. Автор підмітив побут заробітчан, зумів збудувати сюжета і дає спробу психологічного змалювання Микишки з його хитаннями. Взяв автор тут теж темну сторінку нашого села — розбещеність — але подав його по-своєму, шукаючи і власного стилю.

І він і інші...

Раптом позаду щось хруснуло.

Озирнувся — нема нікого.

Собака певне побіг.

Щойно подумав це, як знов. А потім шепотіння. Таке поспішне, придушене. Микишка припинив. У кущах верболозу вовтузилося двоє.

Зсунувшись додолу із каменю, щоб непомітно було, став на- зирати.

Прислухався, чи не почує жіночого голосу. В голові на мить про- майнуло: а що, як це вона? Але цю гадку зараз же відкинув, як щось цілком неприпустиме. Та й жіночого голосу ніби нечутно. Що ж це могло б значити?

Двоє людей про щось пошепки й швидко порадилися і рушили далі. Повз Микишку пройшло два парубки. Вони щось несли у мішках, а може й в вузлах, не примітиш по темному. Від того, що вони говорили по- шепки, поспішно рухались і все озирались, Микишці найжачилось волосся. А найголівне — оті темні вузляки. Навіщо вони їх тягнуть за собою? І що там пов'язано в них? Микишка ще щільніше прилип до каменю. Тут, очевидно, жарти короткі. Дві постаті зробили де-кілька кроків і стали. Загойдались кущі і щось важке впало між них.

Потім постаті чорними привидами, пригнувшись, хутенько пройшли повз Микишку і зникли за високими кущами верболозу.

Ще Микишка не встиг опам'ятатися, а вже навколо знов було тихо й безлюдно, як і дві хвилини перед цим. Навіть гупання ніг не чути — очевидячки босі.

Зачекавши трохи й упевнившись, що невідомі постаті зникли, Ми- кишка нечутно вибрався зі своєї схованки й попрямував до таємничих кущів.

Щось чорне лежало в них.

Нахилився. Мацнув. Чимсь набиті мішки. Не твердим. Ще помацав. Одгадати не важко: в мішках барахло.

Значить Микишка якраз напав на нічну роботу. А найчудніше те, що він тепер сам біля речей. З боку можна подумати, що він накладає із злодіями і поставлений ними на варту. Уже налагодився бігти геть, та враз щось ніби шепнуло на вухо:

— Куди? Яке тобі діло? Хіба в тебе кешені повні?

Думка страшна і принадна виринула з невідомих глибин свідомости і штовхнула Микишку.

Затремтіли жадібно руки.

— Це все може бути твоє. Бери!

Болюче стисло за груди. Вагався.

А чи гарно так буде? Це ж може людська кривавиця?

А інший голос:

— Скористай ти, ніж мають забрати ці злодії. Тобі потрібніше.

Згадав про сорочку і... обома руками уп'явся в клунки. Пальці ніби вогнем обдало. Та дарма. Цупко вхопився за скарби. Підняв.

Швидче пріч відділя. Ген-ген подалі! Щось ноги тремтять. Не слу- хають. Чи він іде, чи на місці? Озирнувся. Ні, вже ніби одійшов чима- ленько. Так! Добре. Коли б тільки нікого не здибати.

Там, де глибокий вибалок густо поріс чагарником і товстими ду- бами, що лишилися ще від колишнього лісу, Микишка зупинився. На дні вибалка стреміло гостре каміння зруйнованих обвітрених скель.

Якось в неділю, гуляючи, натрапив Микишка на глибокі тріщини в скелях. Туди й приволік свій скарб, запхав як найдальше від краю і ху- тенько привалив камінням.

Упоравшись, як слід, Микишка радо зітхнув. В грудях радісно, тривожно щиміло. Свідомість, що завтра можна так само, як і вчора, сміливо дивитися кожному в вічі, напевне знаючи, що таємницю не викрито, — бадьорила. Навіть більше — виправдувала вчинок. Адже тоді погано і соромно, коли впіймають, викриють, ославлять, коли кожен, навіть дитина мала, пальцем на тебе покаже, — а так, навіть приємно трохи. Мовляв, ходи собі, заклавши руки в кешені, й посміхайся. І скільки їх не є, людей на світі — й розумних і вчених, а от же ні! — зась усім до того, що знає. Один якийсь там Микишка. А він собі тут же буде ходити з своєю таємницею і гордо посміхатись в обличчя: „крадене? — хай буде крадене, зате ніхто не знає. Злодій? — хай буде злодій, коли ж ніхто про те навіть не мислить“. Міркував отак Микишка, ідучи, та й став собі дивуватися: як - то йому раніш у голову таке не впало?

Головне, щоб ніякого сліду. Як тепер. Ось він собі йде, і чистий, як дзеркало.

Враз із-за кущів двоє:

— Хто?

Микишка здригнувся. Мурашки побігли по спині — так ніби впіймався на гарячому вчинкові.

Пропає!

Два дужих на вигляд парубки заступили дорогу.

— Чого тут лазиш!

Микишка посилювався скинути з себе острах, що упирем уп'явся в груди. Але щось стисло за горлянку, що не можна і слова промовити!

— Я... я гуляю тутечки...

Відчув свій переляканий голос, відчув, як брехливо пролунали слова. Амба. Капут. Не повірять!

Постаті приступили ближче.

Вже чує Микишка гаряче поривчасте дихання, вже бачить, як його наскрізь пронизують скажені очі. Пізнав. Це вони, ті самі двоє.

— Кажи, відкіль ідеш, бо тут тобі жаба і цицьки дасть!

Мовчав.

— Ну?!

Микишка несміливо, вперто:

— Чого причепилися? Що я — не маю права ходити тут?

А сам уже чує, як ґрунт йому з-під ніг вислизає... як пірва під ним відкривається. Ще один маленький — малюсенький крок — і все перевертеться, піде шкереберть; посиплеться щось важуче на голову, — і він, Микишка, полетить кудись у безодню.

— Ач який кориш знайшовся! Ходи за нами!

В ту ж мить один з них схопив за руки, а другий зручним рухом накинув якусь ганчірку на очі.

Рушили.

Чув, що збирались на гору. Важко було невидющому, не звикши. Віти дряпали обличчя.

Нарешті в лице війнуло свіжістю.

Почув, що вийшли у поле.

Мабуть десь за селом.

Іти довелося недовго. Загавкав собака, рипнули двері, і Микишка ступив на поріг. З хати ударило важким духом закваски.

Ганчірку зняли. Слабкий світ від лямпи ударив по очах. Микишка озирнувся — нікого. Оглядівся круг себе. Простора хата убрана іконами й картинками. Зі стелі звисали вирізані з кольорового паперу мережки. на покуті звисав папірчаний голуб і прибіта блискуча писанка.

З темних кіотів погрозово визирали зо всіх боків святі, і здавалось, що то мерці насувають, простягаючи кістляві руки.

Микишка виразно бачить, як тремтять їх довгі жовтаві бороди.

Аж ось рипнули двері і до хати ступила невідома жінка.

Микишка витріщив очі: в руках вона мала два клунки, що їх не-давнечко Микишка вважав за свої.

Здається, якби всі святі повилазили раптом зі своїх кіотів, то це не так приголомшило б його, ніж поява тут цих клунків.

Значить — кришка. Його викрили.

Зщулившись і безнадійно схиливши голову, покірно сів на лаву.

Що буде, то буде.

Жінка біля чогось поралась, не помічаючи присутности сторонньої особи. Іноді тільки позирала на нього, як на порожнє місце.

Коли ж підійшла до столу, то, не дивлячись, одіпхнула його рукою, як одпихають кота, коли він не в пору лізе під лікоть.

Микишка без нарікання одсунувся.

— Сопляк! — жбурнула сердито, неначе гниличкою, й вийшла.

За хвилю до хати ввійшли Микишчині знайомі. Тепер він при світлі міг спокійно, знаючи наперед свою долю, роздивитися їх.

Один з них, високий, у чорному галіфе і фіялковій сорочці з кешеньками на грудях, був зовсім голений. Хотів Микишка найти в нім щось надзвичайного, та ба! Людина, як і всі. Тільки очі гострі та пронизливі, світлого кольору — впивались, як дві п'явки. Та ще губи тонкі на горбочку, а за горбочок западини. То ж то він так вишкіряє зуби! Другий — нічого собі хлопчина. Веселий. Нишпорить собі масляними очима з під широких брів і в вусики посміхається. Голова, — як дві дині докупи зіпити. І сидить вона не на шиї, як заведено, а просто на плечах.

— Ну що, переховав? — Зараза.

Микишці довелося погодитись із таким нехтуванням своєї особи і класти покаяння.

— Простіть... я більше не буду.

Високий, що з тонкими губами на горбочку, а за горбочком западини, випив і крякнув.

— От зараз пустимо.

На порозі з'явилось ще одне страховисько. Цього вже й справді темної ночі перелякатися можна на смерть. Замість лиця щось чорне — тільки десь у прорішках оченята моргали.

Ввійшло і раптом стало стовпом.

Лише промовило!

— О!..

Ті два здивовано зиркнули на нього. Мовляв — чого ти окаеш?

Микишка, спустивши очі, дивився йому під ноги. На халяві латка. Так і дивився на латку. Чому б їй бути на халяві? Ще й кругла така. Страховисько скількись там постояло і, повернувшись, мовчки пішло. Ті перезирнулися.

Очевидно, щось трапилось. Але що, невідомо.

Микишчині знайомі торкнули по чарці.

Ввійшла молодиця й похмуро кинула! — Одведіть за греблю!

Хтось вилаявся.

— Ну, маєш щастя. Вдруге не встрявай, де не просять.

Знов зав'язали очі і вивели з хати. Довго йшли викрутасами, як здалося Микишці, горбами й долинами, нарешті зупинились за греблею.

— Шнирай, гад. Ну? Раз, два!

Чим-дуж кинувся Микишка від них і не доглядився, як ускочив у двір.

Ускочив тай застиг. По-під стіною хутко промайнула якась тінь і тихо шугнула в казарму.

Микишка нашорошився.

Невже за ним хто назирав із артильщиків?

А може тільки привидилось?

Так ні ж! — виразно бачив.

Дивуючись, переступив порога.

В казармі чаділа прикручена лямпа. Всі хропли й свистіли на різні лади. Невже привидилось?...

Роззвуся і, як сніп, повалився на тапчан. Як сон страшний встало перед ним пережите. А страховисько в масці з прорішками, де оченята моргали, — так і манячить перед очима. Щойно заплющують очі — а воно вже стоїть на порозі, як там, і кліпає своїми прорішками.

Поруч засвистів носом сусіда і крякнув.

— Де тебе носить лиха година?

Микишка пізнав Денисів голос.

Одвернувся:

— Нігде.

— Ой, гляди, хлопче, добігаєшся.

...Десь у кутку одноманітно й лагідно скреготав цвіркун...

II

Нудно посунулися дні для Микишки. Він, по старому, ходив за грабаркою, тільки де-далі все частіш поглядав за греблю.

Нарешті почав турбуватись.

Та де ж? То було говорили, що артиль візьметься чистити став, а тепер щось замовкли всі. Навіть ніхто не згадує.

І Микишка поклав довідатись, в чім справа. До кого ж удатись? До батька? — Зайва робота. Старий мовчазний, як підлога, і не любить розводити ні з ким балачок.

Його діло — копати. А як, що й до чого, на те є інші. Мовляв, куди чабан, туди й отара.

Одначе, якось Микишка спробував заговорити з батьком.

— Е, сину, нам нічого з своїм розумом наперед вихоплюватися. Є розумніші від нас.

На тім уся балачка й скінчилася. Одного разу, заклопотаний настирливою думкою про став, Микишка проходив греблею і дивився на воду.

На греблі стояв Денис і байдуже зазирає під спуск. Він плював на біжучу воду і слідкував, як біленькі плямочки хутко плинули за водою під колесо.

Це, мабуть, тішило його, бо він проробляв ці вправи дуже старанно й сумлінно.

Білі плямочки хутко плинули одна за одною й зникали.

Денис озирнувся. Кинув швидким поглядом приплюснених очей, якось посміхнувся чудно і, зараз же ніби щось пригадавши, чи злякавшись чого, показав спину.

— Чого це ти кинувся? Злякався?

Денис гостро зміряв товариша очима:

— Тебе, чи що?

Микишка витяг кисета.

Запалили.

Денис спокійно дивився в воду приплюсненими очима і пускав двома синіми цівками дим.

Його ніс чомусь нагадав Микишці постіл.

Та проте, Микишка давно поважав і навіть боявся Дениса, бо го-
стрий був і лютий, особливо, як вип'є зайву чарку.

Нікому тоді не поступиться.

Спритний і завзятий парубок: іншому старому носа утре.

Не дурно ж і попоблукав по світах.

Помовчали.

Микишка розмислював, з якого боку краще б зайти: з чого почати.

— А що, Денисе, як став?

— Який став?

— А цей.

— То що?

Микишка байдуже цикнув!

— Балакали ж...

— Балакала покійничка до самої смерти.

Денис одійшов від спуску і сів на траву.

— Немає дурнів. Давно поженились.

— Погано...

— А тобі може заздро на ті скарби, що, кажуть, є у воді?

— А тобі хіба ні?

Денис голосно зареготався і простягнув ноги.

— Ха-ха-ха! Може й ти женитись задумав? А я мізкую, чого
ти блукаєш глупої ночі по левадах та скелях? Аж тобі гроші потрібні!

Микишку ніби хто окропом ошпарив. Чи він щось дійсно знає, чи
так собі меле?

— Я по леваді? Коли?

А очі бігають швидко, немов шукають куточка, куди б уткнутися
можна.

— Та знаю вже, знаю...

Враз очі спинились. Щось їх немов прикувало. Не можна одірвати.
Невже це не сон? Латка! Латка на чоботі! Пригадав, що й раніш її
бачив. На цім самім місці... Страховисько в масці з прорішками...

Так. Це він був. Денис...

Звів очі й застиг.

— Ти... ти...

Денис спокійно, примруживши очі, пахкав цигаркою.

— Я... Що ти кнадаєш? Чому на мені побачив?

— Ти... страховисько?

Денис раптом зігнувся.

— Тссс... дурень, мовчи! Ти мені дякувати повинен, що я тебе,
можє, від смерти врятував.

А потім додав навчаюче:

— Ти, браток, удруге на готовеньке не налітай. У свого не можна—
за це по голівці не гладять.

— Ти фраєра дивись. Хочеш горілки?

Микишка почував себе приголомшеним. І сором за свій вчинок, що
вкрав у „свого“, і те, що Денис, той Денис, якого він давно знає,— рап-
том, можна сказати, найстарший злодій, і цей тон його навчальний, гор-
довитий, поважний,— все це збило з пантелику Микишку. Але водночас
почував себе задоволеним: де ж, сам Денис назвав його „своїм“.

— Ходімо.

За столом, застеленим брудною скатертиною, Микишка довідався
від Дениса про таке, чого раніш і в голову не западало.

А коли в пляшці було вже на дні, Денис вийняв гаманця і відкрив!

— Дивись!

В Микишки, і без того вже посоловілі очі, полізли на лоба.

Білі червінці тугими пачками принадно визирали з гаманця. Просто вбирали очі.

— Ха-ха-ха! — п'яно іржав Денис у лице: — а ти кажеш — став! Го-го-го! Чудачина ти — на чорта нам став? Хай інші дурні потіють, а ми потім... (він запнувся) — а ми і так проживем.

— А чого ж ти пристав до артілі?

Денис захіхикав.

— Ето военная тайна. А от ти тільки захоч, то стільки ж матимеш. Микишка не вірив ні очам, ні вухам. Аж рота роззявив.

— Невже?

— Ручуся! Мені от одного чоловічка потрібно. Ставай на „роботу“ і кришка.

Ніби якесь липке павутиння обснувало затуманену голову, одібрало свідомість і тягне кудись, не даючи змагатися.

Але раптом стукнуло в голову.

— Ну, а що, як упіймаюсь?

— Го-го! Чорта пухлого! Зі мною нічого не бійся. Мене дуже спіймали?

П'яна фантазія намалювала Микишці давно вимріяні принади. Гроші, галіфе, гармонія — все це сплелось, танцювало перед очима в якомусь божевільному танку. Манило. А над усім — її очі. Вона — Олександра.

— Ага... Тепер вона ось! Я їй покажу „сорочку“!

Стулив кулака й, похитнувшись, упав на лаву. Його знудило.

Микишка й Денис поприятелювали. Гордий, насмішкуватий і мовчазний Денис в очах Микишки став зовсім не той.

Між ними полягла таємниця.

Вона звязала і зблизила їх.

Якісь незримі нитки припнули Микишку до нового товариша і поза ним не існувало нікого.

Вся постать Денисова, голос його тихий із присвистом, живаві руки і навіть латочки на чоботях, — для Микишки стали предметом послуху й покори.

Особливо ж погляд, байдужно-ледачий з-під припухлих повік, вселяв у Микишчину душу якусь шанобливу повагу. Ця повага з часом перейшла у жахливе тремтіння.

Це сталося після одної пригоди, зовсім невинної, але з таким наслідком, що Микишка не тільки в душі, але і в голос дав зарік десятою вулицею обминати подібні пригоди.

Якось, однієї чудової ночі, Микишка разом із сільськими хлопцями опинився в чужому саду.

Справа вдалась як найкраще.

Діставши свою порцію, Микишка старанно набив нею пазуху і рушив додому. Прокравшись до двору, одхилив одну дошку в заборі, і проліз у щілину.

Щойно переліз у двір, як перед ним, немов із-під землі, виросла постать Дениса. З несподіванки й не пізнав його. Легеньке дрижання прокотилось по тілі. Та, перемігши страх, Микишка, як нігде нічого, хотів рушити далі. Але над самісіньким вухом спроквола прошипів знайомий голос і примусив зупинитися.

— Стій!..

Чиясь рука цупка, не поспішаючи, стисла плече.

— Ти відкіля?

Аж тепер пізнав Дениса. Голос його був зовсім не лагідний і, навіть, ні крихти прихильності в ньому.

Микишка мовчав. Ніби соромно було, а головне — не розумів, чого Денисові треба від нього, чим він може бути незадоволений? — Робота зроблена чисто, як слід. Та довго розмислювати не довелося. Денис відхилився всим тілом і несподівано ударив хлопця в лице. Микишка хитнувся, але не впав, а тільки легенько гикнув. Чекаючи ще — цупко уперся ногами в землю. Тікати було нікуди. Але, на диво, нічого більше не трапилось. Денис круто повернувся і швидко зник в протилежному кінці двору.

Вже Микишка мав рушати услід за ним до хати, як знов побачив важку постать товариша.

— Зараз же викинь у став.

Діватись нікуди. До ставу було недалечко. Микишка покійрно поплентавсь із двору, і груші шугнули в воду. Довго не спав Микишка. Довго, лежав не ворухнувшись і нишком плекав злобу на Дениса.

— За що? За віщо він мене так тяжко скривдив? — Задавав собі питання і не знаходив ніякої відповіді.

А зневага пекла груди. Лице ще й досі пашіло. Хвилину підіймалась лють і бажання помститись за кривду. А то ще з'являлась думка: а може так треба було... слід...

Нарешті втома взяла своє, тіло вимагало спокою. В голові що-далі рідше випливала образа, а, впливши, затуманювалась, розпливалась, зникала. А потім знов десь, ніби миша, шкреблася, вилазила перед очі і, знов зникала бліда, непомітна за якоюсь чорною завісою. Вранці другого дня Микишка прокинувся і згадав учорашнє.

— Спитаю! Вже ж він не відмовиться дати своє пояснення, авжеж ні! Так буде краще.

І Микишка почав вичікувати слушного часу, щоб поговорити на одинці. Але нагоди не траплялося. Денис сьогодні удавав, що він надто заклопотаний і весь віддається роботі. Та й Микишці не було часу. За обідом Денис хутко, пожадливо спустошив свою миску і перший встав із за столу. Бачив Микишка, як він похапцем напився води й вийшов геть. Скінчивши обід, Микишка оглядівся навколо, та приятеля нігде не було, ні в дворі, ні за брамою, ні біля ставу. Не міг прикласти розуму, куди він подався, та ще й в обідню пору, коли перерви лише одна година. Зненацька погляд упав на чорні кучугури землі, де має бути жомова яма. Під однією кучугурою стояв Денис і різав лопатою ґрунт. Микишка попростував до нього.

— А, ти... Чого тобі?

Денис ударив лопатою в пухку землю і випроставсь.

— Мабуть хочеш дізнатись про те, що було вночі?

З-під припухлих повік глянули на Микишку байдужно-лагідні очі. Вони ніби говорили: „Знаю, знаю все. Навіть таке, що тобі зовсім не треба знати“.

І ще солодко пахла вогка земля, і вилискували на ній свіжі сліди від лопати. Але згадав нічну пригоду й насупився.

— Ти чого... (Микишка запнувся) — ти чого працюєш, коли ще й обід не скінчився?

Не те хотів сказати. Побачив, як припухлі очі ще більше примружились і маленькі зморшки лягли круг їх. А губи глузливо зарухались. Від цього кров ударила Микишці у голову. Відчув, як жаром обдало лице.

— Чьо писка кривиш? Думаєш, злякався?

Денис плюнуv на долоню і взявся за лопату.

— А ти не блягузкай, а кажи зразу, пощо прийшов. Хотів спитати, завіщо я тебе вдарив? З того й починай. Вдарив за те, що слід було...

Та тут нема як балакати, після роботи не тікай — поговоримо, — додав тихіше й нагнувся до лопати.

Микишка нетерпляче чекав вечора, а ввечері приятелі пішли туди, куди з того пам'ятного Микишці дня, як Денис показав червінці, вже доводилось заходити не раз.

III

Насідала низенька стеля, погрозово випнувши товстого почорнілого сволока. Сизий дим, заблукавшись між чотирьох витертих стін, важко звисав нерухомою хмарою. Одним одне віконце з трьома скляними шибками тоскно мружилось у кутку і потужно вливало в коморку жменю світла.

За невеличким столом, на облуплених скрипучих стільцях Микишка розпочав нове життя. З заміранням серця вслухався в розмову на нечувані досі теми. А дим густою хмарою підіймався разом з гострим хмільним чадом, забивав памороки, і від того робилося легко і весело. Здавалося, пливе тихим, безлюдним морем, і берегів не видно, бо все заволокло густим і п'яним туманом. А з цього туману зринають якісь давно знайомі постаті, говорять, сперечаються, вимахують руками.

Ось Денис. Микишка пізнає його по густому шипучому голосу. Ніби хтось тягне по землі цілу скирту соломи, а вона шелестить. Шелестить Денис і повсяк час підозріло озирається.

Ось друга велика постать — Архипа. Завзято й хитро вишкіряє білі зуби. Микишка знав його, бо в нього тонкі губи на горбочку, а за горбочком западини. Тепер це зовсім не лякає Микишку.

А ось поруч коливається голова, як дві дині докупи, і все посміхається в вуха. Це Тимоха.

Всіх їх знає Микишка, всіх поважає і вірить їм безоглядно. Та як же не вірити, коли вони всі такі славні хлопці? Правда, учора Денис дав волю рукам, та тепер Микишка вже знає, що інакше неможна було. Адже своєю дурною поведінкою він, Микишка, міг заплямити себе перед людьми і тим зашкодити справі. А голівне — ці люди допоможуть дістати гроші, багато грошей, що так потрібні Микишці.

— Денисе, а чому ти вчора робив в обідню пору?

— Халява! Щоб бачили, який я робучий!..

Всі зареготали. Балачка точилася далі. Густо плавали в чаднім диму і гули над вухом голоси, немов далеко подзвіння.

Важко якось зрозуміти слова Микишці, і дивно навіть трохи, навіщо їх так багато розкидати круг його? Хіба й так усе не зрозуміло? Призначили б день, час і місце тай квит. Чи може думають, що він їх зрадить? Не піде з ними? Відмовиться? Ого! Якраз на такого напали! Микишці й справді здалося, що говорять якраз про нього. Встав.

— Що? Ви не вірите? Мені не вірите? За дурня маєте мене? За хлопчика може? А-ну, хто так думає? Хто? Кажіть мені зараз! Хочете, я от устану й піду, зараз піду на діло, бо я знаю, що роблю. Мене не треба вчити!..

Язик не слухався. Сам це почував, і тому силкувався говорити твердо. Компанія весело сміялася, а Тимоха навіть поблажливо поплескав Микишку по спині.

— Маладця! З нього будуть люди, як що не спортиться!

Це ще більше зачепило Микишку.

— Ви думаєте, я впився? Ану давайте ще стільки ж!

І тут же, наливши, випив.

— На!

Другого дня Микишка був не говіркий і замислений. В голові гуло від вчорашнього хмелю, а в груди від часу до часу прокрадався неспокій.

Моторошно ставало тоді, і все хотілось озирнутися. Здавалось, щось страшне насувається ззаду і ось-ось ляже вагою на плечі.

Відчував що-хвилі його за плечима й чекав. Думав уже відмовитись, поки не пізно, та соромно ніби, бо ж слово подав. А гроші? Однаково ж, з ним чи без нього, а вони вчинять те, що задумали. Чого ж йому відмовлятися від паю? Відмовляється, може, від свого щастя?

А побачивши, що весь мир спокійно спить і їсть, і робить, як і раніш, свою роботу, не відаючи нічого, Микишка й зовсім заспокоївся. Та й Денис під боком завжди. З ним нічого не страшно! День минав по днях, і все було по старому. Денис мовчав.

Тільки жомова яма що-дня ширилась, одягалась у камінь, аж поки, нарешті, вся, гордовито виблискуючи свіжим цементом, не стала подібна до величезної сірої миски.

І от надійшов той день. Хоч Микишка й знав, що він прийде, хоч і чекав на нього з замиранням серця, однак ж той день налетів несподівано.

Раз увечері Денис повідомив:

— Завтра вдень. Рівчак біля нового лісу. Та гляди, щоб ніхто не побачив.

Микишці щось тривожно заворушилось у грудях. На мить голова закутилась на плечах, як дзиґа.

— Завтра... завтра...

А Денис, міцний, як дуб, зотягши веселої, попхався безжурно геть. Дивився йому вслід.

Вперше здався чужим і бездушним.

А уста шепотіли:

— Завтра... завтра...

IV

Яругами, густим чагарником, чипляючись за віти, Микишка посувався вперед. Тихо в лісі та сумно. Десять заскрегоче сорока, загуде в далені гудок, — а Микишці серце замре. Все здається, чи не слідкує хто, чи не зазирає за кущів.

Нарешті й умовне місце. Густо заросла канава по-над шляхом шипшиною, тернами. А між ними стіною будяк, осока та полинь

Микишка обережно вистромив голову з канави й застиг. Трохи віддалік лежали вони: Денис, Архип і Тимоха. Значить, це не жарт, не сон, а дійсність. Раніш якось не вірилось.

Поповз до гурту.

— Чого так пізно? Думали, що вже злякався.

Микишка мовчки ліг на траву.

Не хотілось виправдуватись.

Що таке якісь там слова перед тим страшним, що зараз має прийти? Це ж воно вже насуває, те, що тяжіло за плечима й давило. Страшний обріз лежав у руці і дрібно здригував.

Це дрижання доходило від руки до самого серця. Виразно чув як колотилося серце.

Зирнув на присутніх. І в них обличчя зтурбовані. Розгублені якісь. Очі неспокійно, метушливо оглядали шлях.

— Так ти ж гляди — сказав Денис.

— Ти спинаєш підводу. Чуєш?

Микишка ледве хитнув головою.

— Так...

В далені закурився шлях. Архип хутко витяг з кешені маски й роздав.

— Про всякий випадок.

Понадівали.

Микишку погнали насеред шляху. Невблаганним гуркотом за спиною торохтіла підвода. Моторошно покотився відгук у лісі. Микишка ждав.

Нарешті підвода зрівнялась.

Микишка, повернувшись, цупко схопив коні за уздечки.

Підвода стала.

Важким грюкотом шугнув над канавою грім. Коні шарахнули в бік...

А потім щось крикнуло жалібно, застогнало благуще, загреміло над вухом, хтось, випавши з воза, тяжко гупнув на шлях.

Далі не розумів нічого.

В очах потьмарилося, над головою лунали постріли, густо закапала кров...

Микишка тікав стрімголів.

Озирнувся в лісі: слідом за ним товариші. Невже кінець?

Так: серед шляху стояла порожня підвода.

Хутко по-за городами простував Микишка додому. Непомітно вскочив у двір і, потягнувшись утомно, розлігся собі на траві під парканом: хай подумують, що він ні про що не знає, що він тут давно вже лежить.

А може заснути? Так. То найкраще.

Підобгавши ноги, долоні підклавши під щоку, лежав.

Вдавав, що спить, а вуха ловили кожний шелест, кожен голос і згук. Та було все спокійно, як завжди. Байдуже сновигали люди подвір'ям. Лагідно пересувалися білясті хмарки у синім просторі, і тихо та ніжно шуміло дерево дрижачим листом.

Хотів заснути, та в голові думка попереджала думку. То жалкував що пішов, і хотів би, щоб то був лиш сон, то радів, що це було справді, і в думках угадував, скільки-то йому припаде.

А лиш заплющатся очі — ніби постріли чує, пригадує, як з воза гупнуло тіло, а кров дрібно-дрібно закапала...

Раптом — крик. Зтурбовані кроки. Хтось хутко побіг до казарми, а звідти гучний тупіт. Біжать, спотикаються. Хтось зачепив ногою.

Микишка, протираючи очі, підвівся і, мов нічого не розуміє, теж подався услід за людьми.

На вулиці звідусіль збігався народ, а серед юрби підвода.

Продершись наперед, Микишка угледів на возі постріляних.

Три чоловіки. А між ними чомусь артільний уповноважений.

Від цього видовивська тяжко занило в грудях. Водночас здалося, що всі, хто тут є, вп'ялися в нього очима.

Тоді сховав обличчя і відступився геть...

Того ж таки дня Микишка пішов у призначене місце й дістав пакуночок червінців.

Діставши такі гроші, не знав, що з ними робити. Лиш мовчки їх мняв у руці й трусився. Та, потім, спасибі, приятелі навчили, куди їх сховати.

Тут же Микишка дізнався, що діло зроблено чисто, аби тільки которий себе не виявив. А для цього Микишка мусить незабаром, прибувши до Вальків, завітись подалі, на заробітки, мовляв, і тим замести свій слід.

Ідучи до казарми і з насолодою відчуваючи біля тіла дорогий пакуночок, Микишка пригадав собі давню історію з клунками.

Як і тоді, він тепер не боїться нікого, всім може сміливо дивитися в очі, — і все тільки через те, що ніхто нічого не знає. Що з того, що він був у нальоті? — Коли ж ніхто цього не бачив!

Правда, неприємно, що забили неповинних людей, та ще заразом і свого хлопця — артильщика. (Незрозуміло і дивно тільки, чого він опинився на тій підводі?) Ну, та це все згодом забудеться. Тепер би тільки побачити Олександру. Натякнути їй, почути, що вона скаже?

V

Що це означає? Що сталося такого страшного?

На вулиці, на подвір'ї стояли артильці купками.

То кричали, розпачливо руками вимахуючи, то стояли, похиливши безнадійно голови і зідхаючи тяжко.

Маленький карячкуватий Мишка Задьора розпатлав бороду і бігав як божевільний дрібним біжком від гурту до гурту. Здавалось, ніби якесь страшне лихо ганялось за ним і він, здіймаючи руки над головою, даремне шукає захисту.

— Братці! Братці мої! Та що ж це таке? Та як же це, братці?.. Жалісно, кріз сльози, лементував і хутко біг до другого гурту. На нього ніхто не звертав уваги. Тут же побіля, під стінкою просто на землі, нерухомо, як мертвий, сидів дід Фанась і здивовано, застиглими очима дивився перед себе. Біля нього на мить зупинився Мишка Задьора, простяг руки поверх дідової голови, так ніби звертався до стінки і тужно запитав!

— Братці! Та що ж це таке, братці? — Дід повільно заворушив білою бородою, безглуздо подивився на те місце, де тільки-що стояв Задьора, і знову застиг.

Микишка подався до казарми, і тут застав розпач і безнадію. Люди то сновигали без розуму по хаті, то вхопившись руками за голову, нерухомо поскилялись на тапчанах. Котрий тяжко стогнав, ніби умирав од ран, котрий лаявся в голос.

Значить, щось сталося нечуване. Якесь тяжке лихо стряслось над артиллею...

І враз зрозумів.

Ось чого був на підводі артильщик!

Адже роботу на ямі закінчено.

Лиш гроші з комбінату чекали.

Невже ж це так?

Микишка поточився на місці. Щось дуже, до болю, стиснуло ноги. Занило в грудях. В очах на мить застрибали жовті кола. А потім стало так темно-темно, ніби спустили в якесь холодне страшне підземелля.

— Та що ж це таке?

В носі щось пекуче замулило. Нерівним кроком підійшов до тапчану й спинився. Батько безпорадно, як дитина, схилився на стіл і тихо плакав.

— Невже? Невже ж це так?..

Батько сумно подивився на сина.

— Отак-от... як бачив. Робили літо ціле... Думали — кінець уже мукам нашим, виб'ємось із злиднів... а воно...

І він не докінчив. Схопивши руками голову, загойдався як маятник збоку в бік, і видавав довге і болісне:

— А-а-а-а!..

Немов стогін тяжкий. Немов колискова пісня.

І згадав Микишка рідні Вальки, згадав минулі роки. Отак вітер голодний плакав у бовдурах.

Отак у кожній хаті смертельною тугою діти конали...

А тепер? Тепер через нього, через Микишку, ці люди мусять після такої праці повернути додому ні з чим у холодні обдерті оселі, де так

нетерпляче давно вже чекають на них. Це ж він, Микишка, привезе їм розчарування, сльози і голод!

Батько простягнув вогу руку свою і тепло погладив Микишку по голові:

— Микишо, синочку мій, бідний ти мій... і твоя праця марно пішла...

Вперше за життя Микишка бачить ласку від батька.

Як ножем у груди вдарило від неї. Навіщо ж саме тепер?

— Боже, думав,— мене люблять, мене жалують, а я? Що я з ними зробив?

Хотілося зірватися з місця, порвати на собі волосся і кричати, диким ревом ревіти. Признатися у всьому, щоб бачили, кого вони жалують, кого вони люблять!

Тепер уже не радів більш Микишка з того, що ніхто не зна його таємниці. Ох, яке пекло — носити такий тягар на плечах!

Краще б смерть прийняти, ніж носити в собі таку таємницю!

Зірвався й побіг із хати.

На порозі — Денис. Зустрілись очима. У Дениса суворі, люті, у Микишки благуші, розпачливі. Якась невідома сила штовхнула і він схопив Дениса за руку.

— Денисе!

— Чого тобі?

— Ходи-но сюди!

Удворі Денис поклав дужу руку Микишці на плече і стиснув...

— Ну?

Пильно, суворо дивився в лице Микишці. Знав: від такого погляду добра не чекай. Та Микишкою тепер опанувала сила більша за Денисову.

— Денисе, я не можу... Ти ж бачив, що робиться... Щось мене їсть усередині: повернем доки не пізно.

Денис ще більше насупив брови і люто заскреготав зубами.

Від цього скреготу мороз пішов по-за шкірою, та проте не вгвавав:

— Денисочку, зроби так, зроби.

— Хлопці не згодяться.

— Попросимо їх, вони згодяться. А я не знаю... хіба ж можна так? Вальки ж вимруть із голоду Розумієш? Ходім, ходім до них. Вони ще ж не поїхали.

Денис замислився. Пильно подививсь на Микишку — (хижим блиском зажевірілись очі) — і роздумно промовив: — Ходім.

Від цього слова ніби крила вирости Микишці! Як радісно забилося серце! Так. Він поверне вальківчанам гроші!

Він поверне їм сміх і радість!

Зсунувся з плеч страшний тягар, і легко стало...

Адже Денис — це головне. Коли він погодився — то інші теж пристануть до нього.

Одне тільки турбувало Микишку: — а що, як уже не застануть хлопців? Як що вони вже повтікали?

При цій думці він прибавляв ходу, і Денис ледве за ним поспівав.

Нарешті знайома хата за селом!

Війшли. Архип і Тимоха вже наготовились в дорогу. Лише чекали вечора. Здивовано оглянули гостей і чекали, що скажуть.

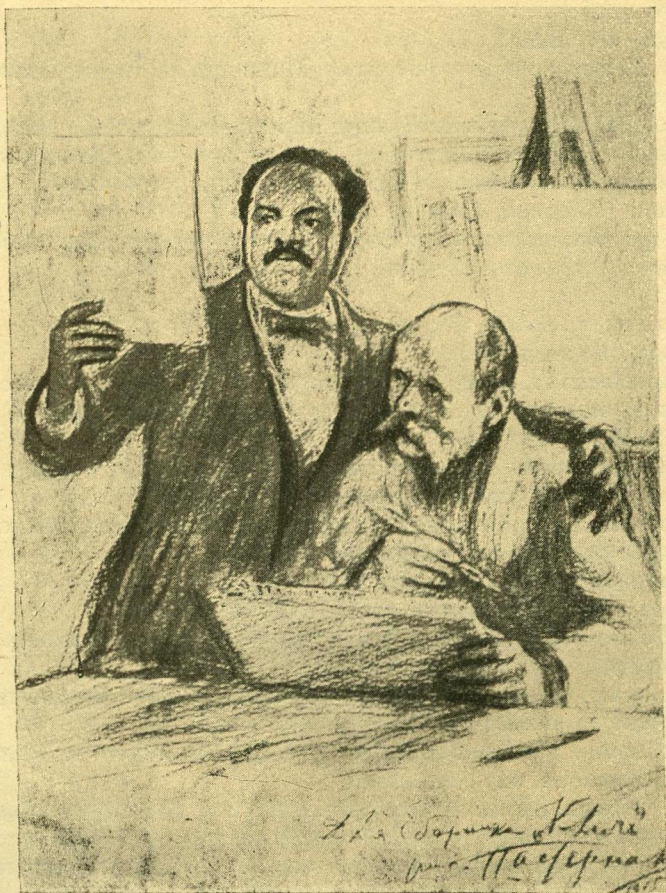
Микишка не наважувався почати сам, а боязко позирав на Дениса.

Той мовчав. Тоді підступив Архип і вишкірив зуби:

— Ну, кажіть, що трапилось?

Денис хмуро подивився на Микишку.

— Нічого. Тут ось Микишка має пропозицію.
 — Яку?
 Микишка прокашлявся.
 — Хлопці! Я казав Денисові. Це гроші артільні. Наші, значить...
 Денис погодився. Ну, та скажи ж, скажи, Денисе!... Коли ж не той, то краще смерть. Бо я не можу так.
 Хлопці значно про - між себе переглянулись.
 — Умгу... Так кажеш, краще смерть. Це ти, парінь, правду сказав.
 Микишка почув у цім слові собі співчуття і приступив до Архипа.
 — Спасибі вам, братці... Я такий тепер радий... Я знав, що ви добрі, хороші...
 Микишка не доказав.
 Щось гостро вдарило в спину.
 Тупо прокотився по тілі болісний трепет і Микишка, без слова, захитавшись, як сніп, упав на підлогу.
 Другого дня в покинутій хаті найшли задубіле тіло Микишчине,
 Останні слова щасливою усмішкою застигли на блідих устах, і здається умер він саме в ту мить коли, досяг найвищої радості.
 А з кутка сиротливо визирали порожні розпатлані черевики.

Т. Шевченко й Ольрідж (актор - негр, що з ним приятелював Шевченко, бувши в Петербурзі)

БІГУНИ

(Байка)

М. Годованець

Легенький вітер з півдня подихав
і в сірих буднях сірі сні
йому розповідали у воротах Бігуни.
Іх дикий скрип в вечірній тиші
по нервах, мов туман, проймав,
і всяк ворота поминав скоріше.
Завважили ворота, що на них
звертать увагу почали,
і мрія навіжена захопила їх —
співочі їм захотілось слави й похвали...
Побачити якось їм довелось,
Як їх сусід дід Агафон
справляв старенький грамофон;
після було
послухати збігалось все село,
як грамофон то полечку дрібоче,
то козачком всім пару піддає,
чи пісню дзвінко виграє:
„Последний нонешний деньочек
гуляю с вами я, друзья“, —
вчепилися ворота реп'яхом до хадзея:
— „Ти нас позв'язуй позбивай,
і дьогтю в Бігуни поналивай —
ми краще заспіваємо від грамофона,
що он співає в діда Агафона“.
Господар їх благання вдоволів:
позв'язував і дьогтю в Бігуни налив.
Так що ж, співали Бігуни? —
Вони,
що вже прославитись збиралися були
і писнуть не змогли.

Отак хай з таланом
не думає рівнятись недотепа,
бо вийде отака халепа,
як і з Бігуном.